

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 6, December 2021

www.historystudies.net

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI POLİTİKASI (1923-1938)

Olive and Olive Oil Policy in Turkey During the Reign of Atatürk (1923-1938)

Doç. Dr. Nadir Yurtoğlu

Kastamonu Üniversitesi

nyurtoglu@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7478-3149

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 13.10.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 16.12.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1068

Atıf – Citation:

Nadir Yurtoğlu, "Atatürk Döneminde Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı Politikası (1923-1938)", *History Studies*, 13/6, Aralık 2021, s. 1967-1996.

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI POLİTİKASI (1923-1938)

Olive and Olive Oil Policy in Turkey During the Reign of Atatürk (1923-1938)

Doç. Dr. Nadir Yurtoğlu

Öz

Bu makale 1923 ile 1938 yılları arasında Türkiye’de zeytin ve zeytinyağı politikası ile bu politikanın ekonomiye olan yansımalarına odaklanmaktadır. Çalışma, Atatürk döneminde zeytin ve zeytinyağına dair yasal düzenlemeler; zeytin ve zeytinyağı üretimi; zeytin ve zeytinyağı ticareti olmak üzere üç başlık dâhilinde incelenmiştir. Zeytin ve zeytinyağının ülke ekonomisindeki yeri sayısal verilerle ortaya konulmuştur. Çalışma birinci elden kaynaklar kullanılmak suretiyle meydana getirilmiştir. Araştırmadan elde edilen neticeler şunlardır: Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ardından ülkenin gelir kaynakları arasında bulunan zeytin ve zeytinyağcılığın gelişimine dair faaliyetlerin başlatıldığı, bu alanda yapılan kanuni düzenlemeler, üretim çalışmaları ve ticaret etkinliklerinden anlaşılmaktadır. Bu suretle zeytin ve zeytinyağcılığa dair atılımlar kaydedilerek Türk ekonomisine katkılar sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeytin ve Zeytinyağı, Akdeniz İklimi, Zeytincilik Kanun Tasarısı, Vakıf Zeytinliği, Ziraat Bankası.

Abstract

This study focused on olive and olive oil policies and their contribution to Turkey's economy between 1923 and 1938. The study discussed the topic under three headings: (1) legal regulations on olives and olive oil during the Atatürk era, (2) olive and olive oil production, and (3) olive and olive oil trade. The study concentrated on numerical data to determine the impact of olive and olive oil production on Turkey's economy. Data were collected from primary sources. The results are as follows: After its establishment, the Republic of Turkey put much effort into enhancing olive and olive oil production, which is evident from legal regulations and production and trade activities. Turkey made breakthroughs in olive and olive oil production and contributed to its economy.

Keywords: Olive and Olive Oil, Mediterranean Climate, Draft Law on Olive Farming, Foundation Olive Grove, Ziraat Bank.

Giriş

Bilimsel adı “olea Europaea”, ya da “olea” olan ve Akdeniz iklimine yönelik bir ağaç cinsinden üretilen zeytin meyvesinin genellikle bu iklimin etkin bulunduğu ülkelerde yetiştirildiği bilinmektedir. Bu meyvenin olgunlaşmış halinden mekanik yöntemlerle elde edilen ve yeşilin her tonunda rengi bulunan zeytinyağı ise, kendine has kokusu ile insanların beslenme ihtiyacını gidermektedir.¹

Anadolu’da çok eski dönemlere giden zeytin ve zeytin ürünlerinin bu yöre halkının tarihinde önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Geçmişin en eski zamanlarından itibaren barış ve bilgeliliğin sembolü olarak kabul edilen zeytin mahsulünün insanoğluna şüphesiz en önemli hediyesi zeytinyağıdır.²Tarihi kayıtların verdiği bilgilere göre, M.Ö. 4.000’li yıllarda Mezopotamya bölgesi kültürüne giren zeytin ağacının buradan Akdeniz bölgesine yayıldığı anlaşılmaktadır. Ekonominin önemli bir faaliyet alanı olan zeytin ve zeytinyağına dair en eski bulgular, İzmir Urla’da (Klazomenai)³ yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya konulmuştur. Bu kazı esnasında M.Ö. 2.600 dönemine ait Klazomenai şehrinin zeytinyağı üretim alanıyla depoları tespit edilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak ilk zeytinyağı üretim teknolojisinin buradan dünyaya yayıldığı söylenmektedir.⁴

Osmanlı Devleti döneminde ise İstanbul’un zeytin ve zeytinyağı ihtiyacını temin eden alanlar, Akdeniz bölgesi, Marmara’nın güney kısmı ve Ege kıyılarıdır. Bunlara ilaveten Güneydoğu ve Doğu Anadolu’nun bazı yöreleriyle Karadeniz kıyılarında da zeytin üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde başkentin zeytin ihtiyacını gideren belli başlı merkezler arasında Ayvalık, Midilli, Edremit, Burhaniye, Altınova, Girit, Çandarlı ve Aydın yer almaktadır. Ayrıca Mısır, Filistin, Suriye ve Kuzey Afrika’da da önemli miktarda zeytin ziraatının yapıldığı gözlemlenmektedir.⁵

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde zeytin yetiştiriciliğin önemini koruması ve üretim artış çabaları, ticaretin de gelişiminin önünü açmıştır. 1894 yılına ait dış ticaret verilerine göre, Osmanlı Devleti ile yabancı ülkeler arasında yapılan zeytin ticaretinde 2.926.958 kuruşluk ithalat ile 6.712.555 kuruşluk ihracat gerçekleştirilmiştir.⁶

Atatürk dönemiyle ilgili çeşitli konulara temas edilmesine rağmen, zeytin ve zeytinyağı politikasına dair herhangi bir çalışma yapılmamış bulunması, bu makalenin yazılmasının başlıca nedeni olmuştur. Dahası, adı geçen politikanın ülke ekonomisinde yer edinmesi, Atatürk döneminde zeytin ve zeytinyağı politikası hakkındaki çalışmanın ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

1. Atatürk Döneminde Zeytin ve Zeytinyağına Dair Yasal Düzenlemeler

Atatürk döneminde zeytin ve zeytinyağının üretimiyle ticaretini artırmak amacıyla öncelikle kanuni düzenlemelere gidilmiştir. İlk olarak 1925 yılı bütçe kanununda şöyle bir düzenleme yapılmıştır: Ziraatla uğraşanların sahip olamadığı devletin bağ, bahçe, zeytinlik ve fındıklık gibi

¹ Turgut Yazıcıoğlu, *Türkiye’nin Nebati Yağ Zenginliği*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara, 1945, s. 21; Abdulmusa Sönmüş, *Zeytinyağı Piyasasında Türkiye’nin Rekabet Gücü: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılmalı Ampirik Bir Analiz*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep, 2020, s. 7.

² Kerim Yund, “Barış Ağacı: Zeytin ve Dolayısıyla”, *Türkiye Ziraat Mecmuası*, S. 3, Yıl: Temmuz 1953, s. 140.

³ Yunanlılar tarafından M.Ö 1200’de batı Anadolu’da kurulan İonya’nın 12 kentinden biridir.

⁴ Dilşen Oktay, *Ege Bölgesinde Zeytinyağı Tüketiminin Artırılmasında Arz Zinciri Yönetiminin Olası Katkıları Üzerine Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2010. s. 1; <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210592/klazomenai-urls.html>; Erişim Tarihi: 15.09.2021.

⁵ Faruk Doğan, *Osmanlı Devleti’nde Zeytinyağı (1800-1920)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007 s. 22-23.

⁶ DİE, *Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Haz. Tevfik Güran, Ankara, 1997, s. 202.

taşınmazlarıyla millî araziler, bedeli en fazla on yılda taksit halinde alınmak üzere artırılarak isteklilere satılır.⁷

Zeytinlerle ilgili kanuni düzenlemelere 10 Haziran 1929'da kabul edilen 1528 sayılı *Yabancı Ağaçların Aşılmasında Hakkındaki Kanun*'la bir yenisi daha eklenmiştir. Bu kanunun birinci maddesine göre, boş arazide belirli bir parça halinde bulunan yabancı ağaçların aşılması vilâyetlerin müsaadesine; devlet ormanlarındaki yabancı zeytinlerin aşılması ise İktisat Vekâleti uhdesine verilmiştir. Kanunun 26. maddesi uyarınca aşılana ağaçlar zeytin ise zeytinlik içinde tâsirhane (yağhane) tesis etmek hükümetin iznine tabi tutulmuştur. Aksi halde işletmeye açılan tâsirhane faaliyette bulunamaz hükmü düşülmüştür.⁸

Bu dönemde zeytinyağı tüketiminin artırılması için bazı kararnameler de yürürlüğe konulmuştur. Hastaneler yönetmeliği uyarınca nöbetçi memur, hizmetli ve hastaların günlük yemek çizelgelerinde belirtilen sadeyağ yerine zeytinyağı; et yerine zeytinyağlı balık ve yemeklerin tüketilmesine, 24 Temmuz 1930 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında izin verilmiştir.⁹ Ayrıca vakıf zeytinliklerinin açık artırma, idare ve ihalesiyle ilgili ek halde düzenlenen yönetmelik, Bakanlar Kurulu'nun 21 Kasım 1932 tarihli toplantısında yürürlüğe girmiştir.¹⁰

Bu süreçte üretimi verimli hale getirmek için kanun tasarıları da hazırlanmıştır. Zeytinciliğin ıslah ve gelişimi konusunda alınacak tedbirlerin kısa bir süre içerisinde uygulanmasını sağlayarak verimli zeytinliklerde bakımı zorunlu kılacak ve mevcut üretim şekillerindeki kayıtsızlıkları ve teknik eksikleri ortadan kaldıracak çalışmaları disipline edecek mevzuatı tesis etmek amacıyla hazırlanan *Zeytincilik Kanun Tasarısı* TBMM'ye sevk edilmiştir.¹¹

Tarım Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'na 7 Mayıs 1937 tarihinde TBMM'ye arzı kararlaştırılan *Mahsuldar ve Yabancı Zeytin Ağaçlarının Aşılmasında ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısı* gerekçesiyle birlikte şöyle takdim edilmiştir:

Mevcut istatistiklere göre, Türkiye'de 26 milyon mahsuldar zeytin ağacı ve 54 milyon kadar da yabancı zeytin bulunmaktadır. Mahsuldar zeytinliklerden yılda ortalama alınan 230.000 ton zeytinin 210.000 tonundan, tutarı 10 milyon lirayı bulan 24.000 ton zeytinyağı çıkarılmaktadır. Kalan 20 ton da salamura sofraya zeytini imaline tahsis edilmektedir. Mevcut zeytinliklerden elde edilen zeytin ve zeytinyağı, kalite ve miktar itibarıyla diğer üretici ülkelerden daha düşüktür. Bunun nedeni zeytinliklerde ağaç bakımının gereği gibi yapılamaması ve yağ üreten tesis ve fabrikaların ilkel bir halde kalmasıdır. Türkiye'nin önemli ihraç malları arasında bulunan zeytinin iyi bir seviyeye gelmesi, tarım ve sanayinin iyileştirilmesine bağlıdır. Bunun için de zeytinliklerin verim kapasitelerini yükseltecek modern ve denetime tabi tutulan bir tarım yönteminin

⁷ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 18.04.1925, s. 203; *Resmi Gazete*, S. 96, 23 Nisan 1925; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1930 Senesi Bütçesi Hakkında Umumi Mazbata, Dönem: 3, Toplantı: 3, C. 19, 17.05.1930, H-Cetveli, s. 69; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: Fevkalade C. 3, 14.07.1931, S. Sayısı: 50, H-Cetveli, s. 177; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1932 Senesi Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 20.06.1932, Sıra No: 156, H-Cetveli, TBMM Matbaası, 1932, s. 319; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1933 Mali Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 2, C. 15, 15.05.1933, S. Sayısı: 165, H-Cetveli, TBMM Matbaası, Ankara, 1933, s. 138; Nadir Yurtoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ile Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1960)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, Bahar, 2019, s. 476.

⁸ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 7, 10.06.1929, s. 974-976; *Resmi Gazete*, S. 1217, 16 Haziran 1929; Yurtoğlu, *aqm*, s. 477.

⁹ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 13-52-12, Tarih: 24.07.1930; Yurtoğlu, *aqm*, s. 477.

¹⁰ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 32-71-20, Tarih: 21.11.1932.

¹¹ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 15; Zeytin bakımıyla ilgili ayrıntılı bilgi almak için Bk. Mario Marinvecci, *Zeytin Budaması*, Çev. Ragıp Ziya Mağden, Akın Matbaası, Ankara, 1947, s. 1-63; Kemal Çeçen, *Zeytin Ağacı ve Budanması*, Akın Matbaacılık, Ankara, 1953, s. 1-120; *Köye Doğru*, S. 41, Yıl: 2, 1 Mart 1942, s. 14.

benimsenmesi gerekmektedir. Ayrıca üreticinin sermaye yetersizliğiyle tarım alet ve araç eksikliğini gidermek amacıyla zeytinliklerin bakım işlerinde kullanılmak ve ürün satışı sonunda ödenmek üzere Ziraat Bankası tarafından kısa vadeli borç verilmesi lüzumlu görülmektedir. Halen mevcut 54 milyon civarındaki yabanî zeytin ağacından da gereği gibi yararlanılamamaktadır. Hâlbuki bunlar da aşılanarak verimli hale getirildikleri takdirde zeytin geliri büyük ölçüde artacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi, yabani zeytinlerin aşılanmak suretiyle isteyenlere verilmesine bağlıdır. Bu durum zeytinlerin ülke ekonomisine katkıda bulunması ve çiftçinin topraklandırılması bakımından da önemlidir. Bu itibarla yabanî zeytin alanlarının parça parça orman mefhumu dışında bırakılarak bunların açma, aşılama ve bakım çalışmalarının zeytin bakım teşkilâtı aracılığıyla yapılması uygun görülmüştür.¹²

Mahsuldar ve Yabanî Zeytin Ağaçlarının Aşılanması ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısının gerekçesinin devamında ise şöyle denilmektedir:

Zeytin; biyoloji itibarıyla aşılandıktan 8-10 yıl içerisinde mahsul verirse de asıl ürünün aşından 15-20 yıl sonra ortaya çıkması söz konusudur. Bunun yanı sıra yabanî zeytinliklerin yer aldığı topraklar farklı tarıma elverişli olmadığı gibi aşılanan yabani zeytinlerin çevresinden ürün elde edilinceye kadar yapılacak ara tarımla bir kısım masrafların çıkarılması imkânı da yoktur. Ayrıca bir yabani zeytinliğin verimli hale getirilmesinde ağacın açma, toprak tesviyesi, hafriyat temizleme ve aşılama masraflarının 150 kuruşa çıkması, Ziraat Bankası tarafından uzun vadeli kredi teminini zorunlu hale getirmiştir. Yayınlanacak yönerge kapsamında zeytinliklerin bakım işlerini yapmayan, aşılamak için aldıkları yabani zeytin alanlardaki görevini yerine getirmeyen, bu alanlara başıboş hayvanları sokup gerekli tedbirleri almayan şahıslarla birlikte zeytinyağı tesis ve fabrika sahipleri hakkında da cezaî hükümler konulması zaruridir. Zeytinliklerde uygulanacak bu tedbirler sayesinde zeytinyağı hâsılatı ve geliri de kısa sürede bir kat fazlasına ulaşmış olacaktır. Bu kanun mevcut zeytinliklerin verimini artırmasının yanı sıra yeni zeytinlikler de meydana getirecek, mevcut zeytinyağı tesis ve fabrikalarının teknik ve rasyonel bir halde çalışmalarını da temin edilecektir. Bu durum üretilen yağların kalite ve değer farklarıyla birlikte geliri 10 milyon liradan 29 milyon liraya ulaştıracaktır. Bunun 10 milyon lirası tarımdaki verimliliğin artması, 9 milyon lirası da yağ sanayisinin iyileştirilmesiyle elde edilecektir. Kısaca bu 19 milyon liralık fark, tarımdaki rasyonalizasyon ile sanayideki teknik iyileştirmeden kaynaklanan yeni bir gelir olarak üretime ilave edilecektir.¹³

2. Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi

Cumhuriyet’in ilanından sonra yapılan kanuni düzenlemelerin yanı sıra Atatürk’ün de teşviikiyle zeytin rekoltesini artırmak için bazı çalışmalar yürütülmüştür. İlk etapta yabani zeytin ağaçlarını verimli hale getirerek bunlardan bol ürün alınmasını sağlamak amacıyla uzman kişilerden müteşekkil bir komisyon teşkil edilmiştir.¹⁴

Türkiye’de verimli ağaçlardan elde edilerek yağ ve yemeklik (salamura) üretiminde yararlanılan zeytinlerin birçok türü vardır. Bunlar, yağ, şehir, susam, eğriburun, tekir, iri kara, ak,

¹² TBMM, Mahsuldar ve Yabani Zeytin Ağaçlarının Aşılanması ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkındaki Kanun Layihası ve Ziraat, İktisat ve Adliye Encümenleri Mazbataları, 3573 Sayılı Kanunun 31 No’lu Komisyon Raporu, 10.05.1937, s. 1; “Zeytin Bakım Teşkilatı”, *Anadolu*, 16 Kânunusani 1937, s. 2.

¹³ TBMM, Mahsuldar ve Yabani Zeytin Ağaçlarının Aşılanması, s. 1-2; *Mahsuldar ve Yabanî Zeytin Ağaçlarının Aşılanması ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkında Kanun Tasarısı* Atatürk Dönemi’nden kısa bir süre sonra 26 Ocak 1939 tarih ve 3573 sayılı *Zeytinciliğin İslahı ve Yabanilerinin Aşılatılması Hakkındaki Kanunla* yasalaşmıştır. Bu kanunun ayrıntıları için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 19, 26.01.1939, s. 149-151; *Resmî Gazete*, S. 4126, 7 Şubat 1939; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *50 Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s. 87.

¹⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 193-319-3, Tarih: 06.06.1926; İzmir’de bir önceki yıla göre 1929’da zeytinyağı rekoltesinin düşüşü ile ilgili bilgi almak için Bk. “Bir Ecnebi İzmir’in İktisadi Vaziyetini Nasıl Anlatıyor”, *İkdam*, 26 Teşrinievvel 1929, s. 5.

Edremit, çobanisa, midilli, domates, kekre, memeli, rufata, memecik, gülümbe, yerli kara, karaca, çakır, şakran, hurma yağ, çılga, tohum, devediş, tekeli, deli, azman, yerli yeşil, düz, sarı, boncuk ve Aydın şeklinde sıralanabilir.¹⁵

Bu zeytin cinslerinden meydana getirilen zeytinyağları gıda tüzüklerine göre eksta eksta, eksra, süzme, birinci yemeklik ve ikinci yemeklik olmak üzere beş gruba ayrılmıştır.¹⁶ Türkiye’de beş grup halinde değerlendirilen zeytinyağlarının önemli bir kısmı Ege bölgesinden elde edilmiştir.

Tablo 1’de 1933-1935 yılları arasında Ege bölgesinin çeşitli yörelerinde zeytinyağı rekoltesi gösterilmiştir.

Tablo 1. Ege Bölgesi Zeytinyağı Rekoltesi (1933-1935)

	1933 (Ton)	1934 (Ton)	1935 (Ton)
Ödemiş, Tire, Bayındır, Aydın, Kuşadası, Sultanhisar	1.500	2.000	1.000
Germencik	2.000	3.000	1.500
Milas	1.200	2.000	800
İzmir, Kemalpaşa, Torbalı	800	2.000	800
Urla, Seferihisar, Karaburun	800	2.000	400
Manisa, Menemen, Foçalar	1.500	2.000	800
Akhisar, Yayaköy	2.000	-	1.500
Bergama, Reşadiye	2.500	500	1.500
Ayvalık, Edremit, Burhaniye	6.700	17.000	5.100
Toplam	19.000	30.500	13.400

Kaynak: İktisat Vekâleti, *Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Sanayi Planı 1936*, TTK Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1989, s. 146.

Tablo 1’e göre, 1933 ile 1935 yılları arasında Ege bölgesinde Ayvalık, Edremit ve Burhaniye 28.800 ton zeytinyağı üretimi ile ilk sırada yer alırken, 6.500 ton ile Germencik ikinci sırada, 4.500 ton ile Ödemiş, Tire, Bayındır, Aydın, Kuşadası, Sultanhisar ve yine aynı rekolte ile Bergama, Reşadiye üçüncü sırada yer almıştır. Toplamda 30.500 ton ile 1934 yılında en fazla zeytinyağı elde edilirken, bunu 19.000 ton ile 1933 ve 13.400 ton ile 1935 yılı takip etmiştir.

Zeytinin sıkılarak yağı çıkarıldıktan sonra zenginliğini kaybetmeyen posalarına prina adı verilmiştir. İlk sıkımdan elde edilen yağın hemen ardından posada kalanın rafine edilmesiyle de pirina yağı ortaya çıkarılmıştır. Ege çevresinde dörtte üç oranında sabun imalinde kullanıldığı için sabunluk yağı da denilen bu maddenin yemeklik olandan çok az farkı bulunmaktadır. Pirinalardan yağ üretimi, Türk sabunculuğunun ihtiyacını karşılamakla birlikte ihracat da yapılabilir.

¹⁵ Ekrem Üzümeri, “Zeytin”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1954, s. 264; Hamdi Dikmen, Ragıp Ziya Mağden, *Zeytincilik Tekniği*, Ziraat Vekâleti Yayınları, Ankara, 1939, s. 20-22; Hamdi Dikmen, Ragıp Ziya Mağden, *Husûsî Meyvecilik*, İstanbul, 1944, s. 309; Yurtoğlu, *agm*, s. 477.

¹⁶ Ekrem Üzümeri, Bahri Becer, “Zeytinyağı”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1954, s. 267.

düzeyde yer almasına rağmen bu imkândan yeterince yararlanılamamıştır. Bunun üç sebebi ortaya koyulmuştur:¹⁷

1. Tesislerin tasir gücünün yani, yağ elde etme imkânının yetersiz kalması,
2. Mevcut prina fabrikalarının ekonomik şartlara uygun olmayan yerlerde kurulması,
3. Ulaşım araçlarının yetersiz ve yabancı kişilerin tekelinde bulunması.

Türkiye’de üretim yöntemlerinin geriliği yüzünden zeytinyağlarının önemli bir kısmı yüksek asitli olmuştur. Bu nedenle asit oranı yüksek zeytinyağlar fiyatları düşürürken, daha yüksek olanları ihracat kapsamı dışında sabun üretiminde kullanılmıştır.

Zeytinyağı üretiminde önemli bir hammadde olan zeytinin veriminin artırılma ihtiyacı, yabancı uzmanların ülkeye davet edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bir yandan zeytin ağaçlarından bol mahsul alabilmek öbür yandan yetiştiricileri uygulamalı bilgilerle aydınlatmak amacıyla iki yıl süre ve 150 lira ücretle İtalya’dan Signor Nello Pentiti’nin davet ve istihdamı, 4 Ekim 1931 tarihinde Bakanlar Kurulu’nca kararlaştırılmıştır.¹⁸

Türkiye’de zeytin yetiştiricilerini bilgilendirmek amacıyla yabancı uzmanların ülkeye davet edildiği sıralarda 1929 Dünya Ekonomik Krizinin etkisini sürdürmesi, zeytin ve zeytinyağı ürünlerine müşteri bulunamayarak stok halde kalmaları sonucunu ortaya koymuştur. Bu durum bir yandan zeytincilikle geçinen Gemlik, Edremit ve Ayvalık halkını zor durumda bırakırken öbür yandan önemli bir servet kaynağı olan zeytinliklerin geleceği için tehlike arz etmiştir. Bu husus, Ekonomi Bakanlığınca, diğer Bakanlık, ordu, okul ve iaşesi hükümetçe karşılanan kurumların, daha fazla zeytin ve zeytinyağı tüketmesi için genelge gönderilmesine yol açmıştır.¹⁹

Tablo 2’de Edremit ve Ayvalık yörelerinde 1930-1934 yılları arasında zeytinyağı rekoltesi gösterilmiştir.

Tablo 2. Edremit-Ayvalık Çevresi Zeytinyağı Rekoltesi (1930-1934)

Yıllar	Edremit		Ayvalık		Edremit ve Ayvalık Çevresi Toplamı	
	Zeytin (Ton)	Zeytinyağı (Ton)	Zeytin (Ton)	Zeytinyağı (Ton)	Zeytin (Ton)	Zeytinyağı (Ton)
1930	35.000	7.000	25.000	8.000	60.000	15.000
1931	11.500	2.600	3.200	800	14.700	3.400
1932	40.000	8.000	23.000	5.800	63.000	13.800
1933	14.000	3.400	15.000	4.000	29.000	7.400

¹⁷ Nevzat Ekrem “Pirinacılık ve Pirina Yağı”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 1, Yıl: 1, 7 Birinci Kânun 1939, s. 2-3.

¹⁸ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 23-68-17, Tarih: 04.10.1931; Yurtoğlu, *agm*, s. 478; Zeytin ağaçlarının bilimsel ölçüde ıslahının yetişmiş elemanlarca halka öğretilmesiyle ilgili İzmir Milletvekili Kamil Beyin önergesi için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 7-42-25, Tarih: 04.04.1925; Marmara ve Adalar Denizi kıyılarındaki zeytinliklere musallat olan zeytin sineği zararlısının yok edilmesi için gerekli ilacın İtalya’dan pazarlıkla satın alınması hakkındaki belge için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 13-22-18, Tarih: 12.04.1925; Zeytin sineği zararlısıyla ilgili ayrıntılı bilgi almak için ayrıca Bk. Reşat Aysu, “Zeytin Sineği”, *Tomurcuk*, C. 6, S. 6, Yıl: 6, Mart 1957, s. 15-19.

¹⁹ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 166-154-2, Tarih: 15.12.1931; Birinci Ziraat Kongresi’nde en fazla temas edilen konulardan biri de zeytin ve fındık sorunları olmuştur. Açıksöz, 24 Kânunusani 1931; Nadir Yurtoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 21.

1934	30.000	7.100	24.000	6.000	54.000	13.100
------	--------	-------	--------	-------	--------	--------

Kaynak: İktisat Vekâleti, *age*, s. 146.

Tablo 2'ye göre, 1930 ile 1934 yılı arasındaki beş yıllık dönemde Edremit'te 130.500 ton zeytin, 28.100 ton zeytinyağı üretilmiştir. Buna karşın Ayvalık'ta 90.200 ton zeytin, 24.600 ton zeytinyağı elde edilmiştir. Bu rakamlara bakarak Edremit'ten elde edilen zeytin ve zeytinyağı Ayvalık'tan yüksek olmuş, her iki yörede toplam 220.700 ton zeytin ve 52.700 ton zeytinyağı üretimi gerçekleştirilmiştir.

Bu arada 1932 yılı itibarıyla Urla ve Kemalpaşa çevrelerinde zeytin ile üzüm veriminin yetersiz oluşu ve tütünün de para etmemesi üzerine işe sıkıntısı çekildiğine dair Urla'dan İçişleri Bakanlığına yazılan mektubun içeriği İzmir Valiliği'ne sorulmuştur. Vali ve Ziraat Bankası Müfettişi Hakkı Bey, Kemalpaşa, Urla, Çeşme, Seferihisar ilçelerinde gerçekleştirdiği inceleme neticesinde, halkın ekonomik koşullarının kötü olması nedeniyle İzmir'den un ve zeytinyağı yardımlarının yapıldığını ve Kızılay tarafından da desteklerin sürdürüldüğünü tespit etmiştir. Ayrıca Kemalpaşa ve Urla merkezlerinde kredi kooperatifleri dışında kalan ve durumu hiç de iyi olmayan üç yüzün üzerinde çiftçinin, kooperatiflere üye yapılarak borç verilmesini temin etme konusunda çalışmalar da yürütülmüştür.²⁰

Zeytin gibi mahsullerin yetersizliği ve fiyat düşüklüğüne rağmen İzmir ve Ege çevresinde zeytinyağı üretimi sürdürülmüştür.

Tablo 3'te 1924 ile 1938 yılları arasında Ege çevresinde zeytinyağı üretim rekorları gösterilmiştir.

Tablo 3. Ege Çevresinde²¹ Zeytinyağı Üretimi (1924-1938)

Yıllar	Zeytinyağı Üretimi (Ton)
1924	25.000
1925	5.500
1926	16.500
1927	5.500
1928	33.000
1929	15.000
1930	25.000
1931	11.500
1932	26.000
1933	15.000
1934	26.000
1935	12.000

²⁰ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 184-266-10, Tarih: 14.01.1932; Ziraat uzmanlarından Ferruh Beyin hazırlayıp Tarım Bakanlığına gönderdiği İzmir'de zeytinciliğin gelişimi ile ilgili rapor için Bk. "İzmir'de Zeytinciliği İlerletmek İçin Neler Yapılmalı", *Kurun*, 25 İkinci Teşrin 1934, s. 6.

²¹ Ege çevresinde zeytinyağı üretimi yapılan yerler: Muğla, İzmir, Denizli, Manisa, Aydın, Balıkesir, Uşak, Isparta, Afyon, Kütahya, Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Burdur, Sındırgı, Gediz, Simav, Eğirdir ve Uluborlu'dur.

1936	20.000
1937	30.000
1938	20.000

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, s. 209; İGM *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s. 231; İGM, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, s. 171; İGM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, s. 180; İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, s. 214.

Tablo 3’e göre, 1924’ten 1938’e kadar dönemde Ege çevresinde zeytinyağı üretimi 1937 ve 1938 dışında, bir yıl düşük bir yıl yüksek olarak istikrarsız bir seyir takip etmiştir. 1925 ve 1927 yıllarında 5.500 tonla en düşük seviye görülürken, 1928 yılında 33.000 ton ile en yüksek düzeye ulaşılmıştır. Buna ilaveten 1924’ten 1938’e kadar olan 15 yıllık süreçte Ege çevresinden toplamda 286.000 ton zeytinyağı elde edilmiştir.

Ege çevresi zeytinlerini işleyen fabrikalarda zaman zaman yangınlar da çıkmıştır. Edremit’in Altınoluk nahiyesi iskelesinde bulunan zeytin fabrikasında meydana gelen yangında çevre binalarla birlikte 19.000 liraya ulaşan bir zarar meydana gelmiştir. Yangın, hayvanlarını fabrika kapısı önüne bağlayan yolcuların attığı sigara izmaritlerinin kapı aralığına dökülen samanları tutuşturarak içeride bulunan kuru gübreleri yakmasından ileri gelmiştir.²²

Yine Çanakkale’ye bağlı Ayvacık Sazlıköy’de 10 hissedarı bulunan zeytin fabrikasının yağ deposu bölümünde 1 Şubat 1934 gecesi çıkan yangında depo ile birlikte 300 kg kadar zeytinyağı yanmıştır. Yangının, depoya bitişik odaya istif edilmiş 500 adet kullanılmış zeytin çuvalının tutuşmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.²³

Fabrikalardaki yangınların ekonomik kayıplarını telafi etmek ve zeytin verimini artırmak için yabancı ülkelere fidan siparişine de girişilmiştir. İtalya’dan *Çanakkale Özel Muhasebe Fidanlığı* için talep edilen 180 zeytin fidanının 90 lira olan bedelinin 14975 sayılı Kararnamenin beşinci maddesine göre, dövizle karşılanmasına, Bakanlar Kurulunun 7 Mart 1934 tarihli toplantısında müsaade edilmiştir.²⁴

Zeytin fidanlığı alanında yapılan çalışmalar zeytinyağı üretimi ve ihracatına da katkı sağlamıştır. 1931-1935 yılları arasında elde edilen zeytinyağı miktarı 115.000 ton, ihracat ise 49.095 ton civarındadır.²⁵ Bu süreçte Türkiye’de zeytin üretilen çevreler üç bölüm halinde incelenmektedir.²⁶

1. Kuzey Zeytin Çevresi: Marmara denizinin Çanakkale Boğazı çıkışına kadar olan bölümüyle İstanbul, Kocaeli, Bursa, Balıkesir, Çanakkale ve Tekirdağ’ı içerisine alan Marmara Bölgesi,

2. Merkez Zeytin Çevresi: Ege Denizinin Edremit körfezinden başlayıp Balıkesir, Manisa, İzmir ve Aydın’ı da kapsamına alan Ege Bölgesi,

²² BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 120-852-4, Tarih: 09.05.1932.

²³ BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 120-855-1, Tarih: 30.04.1934.

²⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 43-12-19, Tarih: 07.03.1934; Yurtoğlu, *agm*, s. 478.

²⁵ Nevzat Ekrem, “Mağuş Zeytinyağları”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 3, Yıl: 15, İkinci Kânun 1940, s. 3; Yurtoğlu, *agm*, s. 478.

²⁶ Ziraat Vekâleti, “Zeytinyağ ve Elaiotekni”, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, Editör: Nizamettin Turgay, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 27, Ankara, 1938, s. 6; Selim Cavid Yazman “Zeytinyağcılığımız”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 28, Yıl: 2, 1 Şubat 1941, s. 7; Büyük Erkânîharbiye Coğrafya Encümeni, *Anadolu Havzaları*, Büyük Erkânîharbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1933, s. 30-31; Mahsuldar ve Yabancı Zeytin Ağaçlarının Aşılınması ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 74-38-10, Tarih: 07.05.1937.

3. Güney Zeytin Çevresi: Muğla, Antalya, İçel, Seyhan, Mersin, Gaziantep, Mardin ve Urfa zeytin alanlarını içerisine alan Akdeniz Bölgesi.

Tablo 4'te 1932 ile 1936 yılları arasında Türkiye'de zeytin tarımıyla uğraşan illerin zeytinlik alanı ve ağaç sayısı ile zeytin ve zeytinyağı üretim miktarları gösterilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'de Zeytin, Zeytinlik ve Zeytinyağı Durumu (1932-1936)

İller	Zeytinlik Alanları (Hektar)	Zeytin Ağacı Sayısı	Zeytin Üretimi (Ton)	Zeytinyağı Üretimi (Ton)
Balıkesir	46.120	5.106.000	76.050	11.000
İzmir	47.922	4.810.000	57.086	3.000
Muğla	20.210	3.182.000	26.455	3.000
Aydın	27.369	4.261.000	21.250	1.500
Bursa	14.584	3.129.000	16.850	1.500
Çanakkale	13.701	3.054.000	15.240	2.000
Gaziantep	10.666	1.160.000	8.430	500
Manisa	7.159	833.000	6.150	500
Kocaeli	2.013	206.240	950	400
İçel	3.109	240.000	830	300
Antalya	1.150	71.500	825	500
İstanbul	2.979	129.000	295	85
Seyhan	328	9.840	103	50
Diğer İller	1.030	75.000	150	25
Toplam	198.340	26.266.580	230.664	24.360

Kaynak: Ziraat Vekâleti, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 27, Ankara, 1938, s. 5.

Tablo 4'e göre, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde zeytinlik alanı, ağaç sayısı, zeytin ve zeytinyağı üretiminde Balıkesir, İzmir, Muğla, Aydın ve Bursa ilk sıralarda yer almıştır. Bu illerle birlikte diğerlerinin toplamda 198.340 hektar alanındaki 26.266.580 zeytin ağacından 230.664 ton zeytin ve 24.360 ton zeytinyağı elde edilmiştir.

Öte yandan 106 ile 120 milyon arasında bulunan zeytin ağacından, 26 milyondan fazlası üretimde, Bursa, İstanbul, Kocaeli, Balıkesir, Manisa, Çanakkale, İzmir, Aydın, Antep²⁷ ve Muğla'da birinci derecede ayrı bir tarım şubesi halde zeytincilik; Antalya, Muğla ve İçel'de ise ikinci derecede, üretim alanı içerisinde yer almıştır. Balıkesir, Bursa, Antalya, Mersin, Muğla, Silifke, Çanakkale, Aydın ve İzmir çevreleri yabancı zeytinliklerin bol miktarda görüldüğü çevreler olarak da bilinmektedir. Üretilen zeytinlerin önemli bölümü zeytinyağı yapımına ayrılırken kalanı salamura şeklinde değerlendirilmiştir.²⁸

²⁷ 1935 yılı hasat döneminde Gaziantep'in Nizip ilçesinde zeytin veriminin bol olduğu bilinmektedir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. "Gaziantep'te Mahsul Vaziyeti Bu Yıl Çok İyi", *Haber*, 29 İlkteşrin 1935, s. 10.

²⁸ Yazman, *agm*, s. 7; *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, S. 53, 10 Aralık 1945, s. 535; Yurtoğlu, *agm*, s. 479; Aydın'da Zeytin İstihsal ve Satış Kooperatifinin kuruluş çalışmalarıyla ilgili bilgi almak için Bk. "Zeytin İstihsal Satış ve

Türkiye’de Bursa, Balıkesir ve İzmit’te sofralık salamura zeytinciliğinde, sele ve tuzlu su halde siyah zeytin üretimi gerçekleştirilmiştir. Bursa’da ortalama 35-40 milyon kg zeytin rekoltesinden 8-15 milyon kg’ı salamuraya tahsis edilmiş, 6,5-13,5 milyon kg’ından da siyah zeytin üretilmiştir. Balıkesir’de²⁹ üretilen 63-115 milyon kg zeytin rekoltesinden 4-6 milyon kg’ı salamuraya ayrılmış, 3,4-500 bin kg’ından da siyah zeytin elde edilmiştir. İzmit Karamürsel’de ise 2,5-5 milyon beş yüz bin zeytin rekoltesinden 1-3 milyon kg’ı salamura zeytinciliğine tahsis edilirken 0,7-1 milyon yedi yüz elli bin kg’ından da siyah zeytin elde edilmiştir. Bu dönemde Türkiye, ürettiği siyah salamura zeytinini tüketen ülkeler arasında ilk sırada yer almış, ihracatın gerçekleştirilmesiyle de 64-525 bin lira arasında bir gelir temin etmiştir. Zeytinin iyi korunamamaya standart tiplerinin oluşturulamaması, imalatının şahsi deneyimlere bırakılması ve standart dışı bir ambalajla piyasaya sürülmesi, dış pazarlarda hak ettiği değeri almasını engellemiştir. Dış ülkelerde 16-20 kuruş arasında seyreden zeytin fiyatının sınırlı miktardaki ihracatı, Balkan ülkeleri ve Mısır’a yapılmıştır.³⁰

Sofralık salamura zeytin üretimiyle ilgilenen çevrelerde alıcı ve aracılardan fazlalığı sermaye azlığı, imalat kayıtsızlığı ve teknik ve ekonomik imkânsızlıklar, standart tipte ihracat üretimini imkânsız kılmıştır. Bu nedenle mahsulü, standardizasyona tabi tutup önemli tiplerde sofralık salamura zeytin üreterek dış piyasalarda gerçek değer ve sürümü sağlamak amacıyla standart imalathanelere ihtiyaç duyulmuştur. Bursa, Balıkesir ve İzmit’te teşkil edilecek standart imalathaneler, üreticiden alınan zeytinleri türlerinin büyüklüğüne göre teknik ve temiz halde düzenleyip ülkelerin teamüllerine göre ambalajlayarak dış piyasalara sevk etmeyi düşünmüştür. Beş yıl içerisinde işletmeye açılacak standart imalathaneler, kuruldukları yerlerde üretimin %20’ini işlemek suretiyle her yıl 25.000 ile 2.000.000 kg arasında zeytinin standardizasyonunu temin edecek tesisleri ihtiva etmeyi planlamıştır. Bu amaçla Bursa’da Orhangazi, Gemlik, Mudanya ve Söğüt; İzmit’te Karamürsel, Gemlik’te Umurbey, Mudanya’da Trilye³¹, Balıkesir’de Erdek, Bandırma’da Edincik zeytin standart imalathanelerinin kurulması öngörülmüştür. Bu merkezlerde açılması tasarlanan zeytin standart imalathanelerinin altısı 1 milyon 500 bin, ikisi 2 milyon, biri de 1 milyon kg olmak üzere toplamda 14 milyon kg üretim kapasitesine ulaşması hedeflenmiştir.³²

Standardizasyon konusundaki yetersizliklerin yanı sıra zeytinliklerin bakım çalışmalarına da ihtimam gösterilmemesi, dış ülkelere kıyasla randıman düşüklüğüne yol açmıştır. Türkiye’de hektardan alınan zeytin verimi 372-1179 kg arasında iken bu rakam Yunanistan’da 1.200-1.700, Fransa’da 1.350-1.800, İtalya’da 1.800-2.000, İspanya’da ise 1.900-2.500 kg olmuştur. Yine Türkiye’den hektar başına alınan yağ miktarı 120 kg iken, bu rakam Yunanistan’da 133, Fransa’da 145, İtalya’da 160 ve İspanya’da 208 kg’a ulaşmıştır.³³

Kooperatifi”, *Akşam*, 16 Kasım 1934, s. 6; 1921 yılından 1929 yılına kadar olan dönemde belli başlı ülkelerin zeytinyağı üretimi hakkında bilgi almak için Bk. İGM, *İstatistik Yıllığı 1930*, Ankara, 1930, s. 450.

²⁹ Balıkesir’in genel zeytin rekoltesi sadece Bandırma ve Erdek kazaları salamuracılığını ihtiva etmektedir.

³⁰ Ziraat Vekâleti, *a.g.e.*, s. 13-14; 1937’de önceki yıllara göre üç kat fazla elde edilen zeytin mahsulüyle ilgili bilgi almak için Bk. “Yeni Zeytin Mahsulü Bu Yıl Üç Misli Bol ve Bereketlidir”, *Son Telgraf*, 5 Birinci teşrin 1937, s. 3.

³¹ Bursa’nın Mudanya ilçesine bağlı Trilye nahiyesinde vakıflara ait on iki parça zeytinlikte bulunan takriben 20.050 kg mahsulün 23 Eylül 1934’de Mudanya Evkaf İdaresinde ayrı ayrı ihale ile satışı için Bk. *Hakkın Sesi*, 17 Eylül 1934, s. 2.

³² Ziraat Vekâleti, *a.g.e.*, s. 16-17.

³³ Ziraat Vekâleti, *a.g.e.*, s. 10; 1929’da Tunus ve İspanya’nın haricinde İtalya ve Fransa’da da zeytinlerin hastalıklı olması, rekoltenin düşeceği beklentisini ortaya koymuştur. “Zeytin Pahalılaşacak mı”, *Son Saat*, 2 Teşrinievvel 1929, s. 3; Yunanistan’da zeytin ve zeytinyağı piyasası hakkında bilgi almak için Bk. “Yunanistan’da Zeytin ve Zeytinyağı Durumu ve İhracatı”, *İktisat Vekâleti Türkofis Haftalık Enformasyon Bülteni*, S. 70, Yıl: 3, 10 Birinci Teşrin 1938, s. 16.

Zeytinliklerin veriminin düşmesine yabancı zeytin ağacı sayısının fazla oluşu da etki etmiştir. Türkiye’de yabancı zeytin ağaçları başta Antalya olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde önemli bir yekûnu teşkil etmiştir.³⁴

Tablo 5’te Türkiye vilayetlerindeki yabancı zeytin ağaç sayıları verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de Yabancı Zeytin Ağaçları (1935)

İller	Yabancı Zeytin Ağacı Sayısı
Antalya	28.000.000
Muğla	6.500.000
İçel	5.500.000
İzmir	5.000.000
Çanakkale	4.000.000
Balıkesir	1.000.000
Bursa	1.000.000
Diğer İller	3.000.000
Toplam	54.000.000

Kaynak: Ziraat Vekâleti, *age*, s. 5.

Tablo 5’e göre, Türkiye’de yabancı zeytin ağacı Antalya, Muğla, İçel, İzmir, Çanakkale, Balıkesir ve Bursa’da yoğun olarak bulunmaktadır. 28.000.000 yabancı zeytin ağacıyla Antalya ilk sırada yer alırken bunu 6.500.000 ağaçla Muğla, 5.500.000 ağaçla İçel ve 5.000.000 ağaçla İzmir takip etmiştir. Bu dört vilayetin 45.000.000 olan yabancı zeytin ağacı, toplam sayının %80’inin üzerine çıkmıştır.

Bu arada düşük maliyet ve yüksek randımanla, kaliteli ve standart tipte yemeklik zeytinyağı üretimini temin edecek yağhanelerin tesisine de ihtiyaç duyulduğundan, beş yıl içerisinde zeytinciliğin yoğun olarak yapıldığı çevrelerde dördü büyük, altısı da orta tipte olmak üzere üretimin %10’unu işleyecek kapasitede on adet yağ üretim imalathanesinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu imalathanelerin ilk etapta Ayvalık, Edremit, Milas ve Burhaniye’de, ikinci etapta ise Aydın-Koçarlı, Muğla-Bodrum, Ödemiş-Birgi, İzmir-Bayındır, Bursa-Gemlik ve Sölöz’de kurulması planlanmıştır. Her birinin maliyeti 100 bin lirayı bulacak ilk dört tesisin günlük kapasitesinin 25 bin kg olması öngörülmüştür. Maliyeti 65 bin liraya ulaşacak kalan altı tesisin günde sekiz saatlik işleme kapasitesi ise 12.500 kg olarak düşünülmüştür.³⁵

Ege havzasının önemli bir zeytin üretim merkezi olup yağ arıtım tesislerine ihtiyaç duyması, bu alandaki çalışmalara ağırlık verilmesini zorunlu kılmıştır.³⁶ Ham zeytinyağının rafine işlemine (yağ tasfiyesi) tabi tutulmasının başlıca nedenleri şunlardır:

³⁴ İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye’de Köy İktisadiyatı*, Haz. Korkut Boratav, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1990, s. 72.

³⁵ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 15-16.

³⁶ Ege bölgesinde yağ arıtım tesislerinin meydana getirilmesi, Atatürk Dönemi’nden çok kısa bir süre 27 Aralık 1938’de Başbakan Celal Bayar’ın açılış konuşmasıyla başlayan *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde* de gündeme getirilmiştir. Kongrenin yayını olan *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası* içerisinde bulunan Ziraat Sanatları Komisyonu Mazbatası bölümündeki yağ arıtım tesisleriyle ilgili verilen bilgiler için Bk. TBMM, “Ziraat Sanatları Komisyonu Mazbatası”, *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası*, TBMM Matbaası, Ankara, 1938. s. 2.

1. Yağların hazım için zararlı ve lezzetini de bozan yüksek oranda asitlerini düşürmek,
2. Ham yağlarda bulunan bir takım süspansiyon ve yabancı maddeleri ayırmak,
3. Yağın renk ve berraklık dengesini sağlamak,

4. Yağların kendilerine has ağır koku ve tatlarını gıda özelliğine dokunmadan vakum altında buhar distilasyonu (damıtma) yolu ile gidermek. Yağın rafine edilmesi kalite, özellik ve değerini artırıcı bir işlem olarak kabul edilmiştir. Rafine edilecek yağların asit oranı en fazla %6 civarında düşünülmüştür. Asit miktarı daha fazla bulunan yağların rafine masrafları ve kaybı çok olacağından arıtılmaları düşünülmemiştir.³⁷

Atatürk döneminde zeytinyağı arıtım tesislerine önem verilmesinin yanı sıra doğal afetten zarar gören üreticilerin borçlarının ertelenmesi yolunda çalışmalar da yürütülmüştür. Erdek’te soğuk ve fırtına nedeniyle zeytinlikleri zarar görmüş 27 muhtaç üreticinin ödeyemediği 3.921 liralık borcun ilk ve ikinci taksitleri Bakanlar Kurulunun 19 Haziran 1936 tarihli toplantısında tecil edilmiştir.³⁸

Üreticilere yapılan destek ülkenin zeytin tarımına elverişli bölgelerindeki yetiştiriciliği de teşvik etmiştir. Bu yörelerden biri olan Kilis’te de zeytin üretimi gerçekleştirilmiş, Dutlu ve Umyar yörelerindeki ormanlarda dağınık halde bulunan zeytin ağaçlarına Karazeytin denmiştir. Bu çevrede 50-60 yıldır ağaçların bakım ve budanma çalışmalarına gereken özenin gösterilmesi düzenli zeytinliklerin meydana getirilmesinin önünü açmıştır. Sayıları 800.000’i bulan ve her yıl miktarları daha da artan zeytin ağaçlarından 1937’de 1.500, 1938’de 4.000, 1939’da 500 ve 1940’ta da 2.000 ton yağ üretilmiştir. Üretimin yıldan yıla farklılık arz ederek düşmesinde, mahsullerin toplanma esnasında dallarının zarar görerek bir yıl içerisinde ancak kendini toparlayabilmesi etkili olmuştur. Kilis havalisindeki zeytinlerin orta, küçük taneli ve yağlı cinsten meydana gelmesi, salamuradan fazlasının yağ elde edilmesine yol açmıştır. Bu tür zeytinlerin aynı zamanda kalın kabuklu bulunması, tüketilmeye elverişli olmasını da engellemiştir. %30 yağ oranına sahip bu zeytinlerin, ağaç bakımı, tane bolluğu ve toprağın özelliğine göre rekoltesinin yükseltilebileceği öngörülmüştür. Kasım ve aralık aylarında toplanan zeytinlerin kokusu ve tadı değişmeden ve asit oranını yükseltmeden on gün içinde tasirhanelere gönderilmesi zorunlu hale gelmiştir. Kilis’in merkez ve köylerinde 120’ye yakın zeytin tasirhanesinin var olduğu bilinmektedir. Bunlar toprak bir tabanın üstüne inşa edilmiş üzeri yine toprakla kaplı basit ve basık kerpiçten meydana gelen bir binadan oluşmaktadır. Binada, üstünde kazan bulunan bir ocak, solunda bir baskı ve altında yağın toplanmasına yarayan sabit bir kap, ortada ise zeytinleri ezmede kullanılan ve hayvanla hareketi sağlanan yuvarlak bir taş göze çarpmaktadır.³⁹

Zeytinyağı üretiminde yer alan işçiler ikiye ayrılmıştır. İlk grup, sırkıç da denilen zeytinleri toplayan kadın ve erkeklerden teşkil edilirken, ikinci grup fabrika avlusuna toplanan tanelerden yağ çıkaran çalışanlar olmuştur. Zeytinleri toplayarak fabrikaya taşıyan işçilere, 3008 sayılı *İş Kanunu* hükümleri dışında her gün 12 saat çalışarak 100 kuruş; sırkıç tabir edilen ağaçtaki zeytinleri indiren erkek işçilere ise 150-200 kuruş civarında ücret verilmiştir. Köylerden gelen ve maddi durumu yerinde olmayan bu işçiler, fabrika eklentilerindeki koğuş gibi ilkel alanlarda kadınlı erkekli ayrı ayrı kalarak günlük ihtiyaçlarını kendileri karşılamış, para biriktirmek maksadıyla birçoğu kuru ekmek ve zeytinyağıyla beslenmiştir.⁴⁰

³⁷ İktisat Vekâleti, *age*, 147.

³⁸ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 66-52-18, Tarih: 19.06.1936.

³⁹ Nejat Bilgütay, Yurdun Zengin Bir Bölgesinden Bir Tetkik; Kilis Zeytinleri ve Tasirhaneleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 6, S. 64, Yıl: 3, 1 Ağustos 1942, s. 16; Yurtoğlu, *agm*, s. 480.

⁴⁰ Necdet Salih Kurdakul, “Zeytin İşçilerinin Durumu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 7, S. 164, Yıl: 7, 21 Ekim 1946, s. 3; Yurtoğlu, *agm*, s. 481; 3008 sayılı *İş Kanunu* hakkında bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 08.06.1936, s. 837-874; *Resmî Gazete*, S. 3330, 15 Haziran 1936.

Türkiye’de Bursa ve yöresinde de zeytin üretimi gerçekleştirilmiştir. Bursa’da 32.244, Kocaeli’de ise 2.665 hektar alandaki 3.500.000 ağaçtan zeytin elde edilmiştir. Bölgedeki bu ağaçlardan 1.250.000’i Mudanya’da, 650.463’ü, Orhangazi’de, 1.028.500’ü Gemlik’te, 190.100’ü İznik’te, 101.000’i Bursa’nın merkez ilçesinde, 4.057’si Karacabey’de, kalanı da Orhaneli ve Mustafakemalpaşa’da yer almıştır.⁴¹

Türkiye’de zeytin ağacı sayısının gittikçe artması masrafların da artmasına neden olmuştur. 1934’te Tarım Bakanlığı bütçesinden seyyar zeytincilik bakım harcaması olarak 16.200 lira tahsis edilmiştir.⁴² Bu rakam 1935 yılında 15.840 liraya yükseltilmiştir.⁴³ 1936’da ise 23.000 liraya çıkarılmıştır.⁴⁴ 1937 ve 1938’de Tarım Bakanlığı bütçesinden zeytin bakım teşkilatı ve zeytin istasyon ve fidanlıkları için ayrılan miktar 20.000 lira olarak belirlenmiştir.⁴⁵

Türkiye’de zeytin bakım harcamalarına önem verilmesi sayesinde üretim kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. Zeytinliklerin nöbetleşe bir gübreleme ile kışın derin ve ilkbaharda da yüzeysel bir sürülmeye tabi tutulup, ağaçlarının bakımı ve sırik kullanmadan hasadı yapıp hayvanlardan uzaklaştırıldığında, üretim kapasitesinin bir kaç yıl içerisinde 460.000 tona ulaşması öngörülmüştür.⁴⁶

Türkiye’de zeytin üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalara ilave olarak zeytinyağı fabrikalarında da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Burhaniye’nin Göçme nahiyesi Ayvalık yolu üzerindeki zeytinyağı fabrikasının avlusunda bulunan un değirmenine buğday yıkama aletinin ilavesiyle adı geçen değirmenin zeytinyağı fabrika binasına nakline, 2643 sayılı Kanunun beşinci maddesine göre, 2 Şubat 1937’de Bakanlar Kurulunca izin verilmiştir.⁴⁷

Ayrıca zeytin ormanı ile çeşitli fidanlıklarda çalışacak işçiler için yeni kadro tahsisi de gerçekleştirilmiştir. Antalya’daki vakıf zeytin ormanı ile narenciye ve muz fidanlığı işlerinde çalıştırılacak hizmetlilere ait kadro, 26 Ağustos 1937 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında onaylanmıştır.⁴⁸

Türkiye’de zeytinciliğin gelişimi için alınacak başlıca teknik tedbirler ise şöyle belirlenmiştir:⁴⁹

1. Zeytinliklerin kışın derin sürülmesine özen gösterilmesi,
2. Yabani zeytin aşılama ya da bir yerden bir yere fidan nakletmek suretiyle yeni zeytinlik meydana getireceklerin *Tarım Bakım Teşkilatı*ndan izin alarak çalışmalarını yürütmesi,
3. Zeytin çevrelerinde açılacak budama kurslarına çiftçilerin katılımının sağlanması,

⁴¹ Ferruh Barlas, “Bursa’da Zeytincilik”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 5, S. 100-104, Yıl: 1 Nisan 1944, s. 12/5; En önemli zeytinyağı üretim merkezlerinden olan Bursa, Mudanya, Orhangazi, Gemlik ve Bandırma’nın yıllık ortalama üretim kapasiteleri için Bk. *Ziraat Gazetesi*, S. 3-27, Yıl: 3, Mart 1932, s. 75; Gemlik’te 1935 yılında zeytin ağaçlarına musallat olan zeytin sinekleriyle mücadele için çalışmalar yürütülmüştür. “Ağaçları Kurtarmak İçin”, *Tan*, 14 Temmuz 1935, s. 6.

⁴² TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: F, C. 3, 22.05.1935, s. 161.

⁴³ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, 25.05.1936, s. 160.

⁴⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 18, 24.05.1937, s. 168.

⁴⁵ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, s. 171; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 22.05.1939, s. 178.

⁴⁶ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 11; Zeytinliklerin gübrenmesiyle ilgili bilgi almak için Bk. Kemal Çeçen, *Zeytin Ağacı ve Gübre*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik TAO, Ankara, 1952, s. 1-38.

⁴⁷ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 71-9-19, Tarih: 02.02.1937: 2643 sayılı *Buğdayı Koruma Karşılığı Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanunun* beşinci maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 14, 22.12.1934, s. 345-346; *Resmî Gazete*, S. 2891, 27 Aralık 1934.

⁴⁸ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 78-76-15, Tarih: 26.08.1937.

⁴⁹ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 18-20.

4. Zeytin bakım ve budamasının mahsul üzerindeki etkilerini göstermek amacıyla kırsal kesimin ortak malı olan zeytinliklerden bir kısmının bakım ve idarelerinin 442 sayılı Kanun⁵⁰ hükümlerine göre köy bütçelerinden temin edilmesi,

5. Zeytinliği bulunmayan kırsal kesimlerde, köy sandığı namına asgari birer hektarlık zeytinlik tesis edilerek *Köy Örnek Zeytinliği* adı altında teşkilata bağlanması,

6. Köy malı zeytinliklerde mahsulün tahmin üzerine satışına izin verilmemesi ve bunların başkalarına kiralanmasının önlenerek bakımının tarım teşkilatının gösterdiği yöntemlerle yürütülmesi,

7. Kimyevi gübrelerin çiftçilere düşük fiyatla satılarak kontrole tabi tutulması,

8. Teknik budama aleti ve aşı takımlarının üreticiler arasında yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla seyyar bakım memur ve ustalarıyla köy örnek zeytinliklerine, birer adet verilmesi,

9. 4-5 yıl içerisinde üretim yapılabilecek çevrelerdeki zeytin ağaçlarının 5-6 metreye düşürülmesinin yanı sıra sııklıkla mahsul indirmenin yasak edilip hasadın elle ve pratik halde gerçekleştirilmesi,

10. Çeşitli hava olayı, haşere ve hastalık⁵¹ nedeniyle ağaçların altına dökülen dip kurularının toplanıp ayrı olarak yağlarının çıkarılması,

11. Toplanan mahsullerin mayalanmasının önlenmesi amacıyla çuval içinde veya yığın halde zeytinliklerde iki günden fazla bekletilmemesi,

12. Zeytinlerin ezilip yağ kalitesinin bozulmaması için taşıma kaplarının küfe veya sepetlerden tercih edilmesi, çuvallardan 50 ile 60 kg’lık olanlardan yararlanılması, 100 kg veya daha fazla kapasiteye sahip bulunanların ezilmeye sebebiyet vermesi nedeniyle kullanımının yasaklanması,

13. Zeytin yetiştiricileri arasında üretim ve satış kooperatiflerinin tesis edilmesi, yağ üretim merkezlerinin kurulması için de Ziraat Bankasından sermaye desteğinin sağlanması,

14. Zeytin çiftçilerine mevsim faaliyetlerine göre tarım bakım kredisi temin edilmesi,

15. Tefeciliğinin gelişimini teşvik eden ve zeytinciliği sekteye uğratan vadeli satış usulünün yasaklanması.

Zeytinciliğin gelişimi için alınacak başlıca idari tedbirler ise şöyle tespit edilmiştir:⁵²

1. Zeytinliklere hayvanların sokulmaması,

2. Otlamadan kaynaklanan yangınları önlemek amacıyla zeytinliklerin ilkbaharda sürülmesi,

3. Başkalarına ait zeytinliklerden başak toplanmasının yasaklanması,

4. Zeytin bakımına engel ve birçok ihtilafa neden olan ağaç ve toprak mülkiyetlerinin birleştirilmek suretiyle halledilmesi,

5. Zeytin bakım teşkilatının uzman, memur ve ustalarının, çalıştıkları mahallerin en büyük mülkiye amirinden destek almalarının temin edilmesi,

6. Belediye ve köy bütçeleriyle korunumu sağlanamayan zeytinlik çevrelerinde uzmanların görüş ve düşünceleri doğrultusunda muhafaza teşkilatının kurulması.

⁵⁰ 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 2, 18.03.1924, s. 258-273.

⁵¹ Muğla’da 1934 yılında yapılması kararlaştırılan zeytin hastalıklarıyla ilgili mücadele bilgileri için Bk. “Zeytin Hastalığı”, *İzmir Postası*, 2 Teşrinievvel, 1934, s. 3.

⁵² Ziraat Vekâleti, *age*, s. 20.

Zeytinciliğin gelişimi ve üretiminin değerlendirilmesine yönelik sanayi tedbirleri de dikkate alınmıştır. Kaliteli natürel zeytinyağı elde edebilmek için üretim tesislerinde alınması gereken başlıca sanayi tedbirleri şunlardır:⁵³

1. Zeytinlerin kızıp çürümeye mani olmak amacıyla kuyu, sokak ve açık alanlarda, yığın ya da çuvallar içinde hafta ve aylarca bekletilmesinin önlenmesi, fabrikaya geldiği tarihten itibaren de bir hafta içerisinde yağının çıkarılması,
2. Yağhanelerdeki buhar veya motorlu hareket tesislerinin diğer birimlerden ayrılması,
3. Günlük 50 çuvaldan fazla zeytin işleyen işletmelerde santrifüj cihazının kullanılması,
4. Yağ elde edilen birim zeminlerinin betonla kaplanması, taşları çevirmek için kullanılan hayvanın mengene dışında dönmelerini temin edecek tertibatın alınması,
5. Zeytinyağı elde edilen birimlerde temizliğe itina gösterilmesi, sigara içilmemesi, açıkta ateş yakılmaması ve duvarların kireçle badana edilmesi,
6. Tulumba ile zeytinyağı naklinin engellenip yerine kalaylı güğüm, fıçı, bidon gibi kapların kullanılması,
7. Zeytinyağlarının toplandığı kapların galvanizli⁵⁴ kalın çinkodan yapılması, pas tutan ve demirden imal edilenlerin kullanımının önlenmesi,
8. Yeni fabrika kuracak ya da fabrikalarını ıslah edecek müteşebbislere Ziraat Bankası tarafından tesis ve ıslah kredisi verilmesi,
9. İşletmeye açılacak yeni fabrika veya ıslah edilecek yağ tesislerinin plan ve makine tertibatının Tarım Bakanlığının onayını aldıktan sonra faaliyete geçirilmesi,
10. Yağların niteliğini bozan sıcak su ile üretim yönteminin üç yıl sonra yasaklanması,
11. Zeytin ve zeytinyağı üretimine ait faaliyetlerin tek elden yürütülmesi.

Türkiye’de zeytinciliğin gelişimine yönelik çeşitli tedbirler alınmasına rağmen üreticilerin zaman zaman finansman sıkıntısı içerisinde girdiği görülmektedir. Örneğin Edremit çiftçilerinin önemli bir kısmı, zeytinliklerini iki yıl süreyle zeytinyağı fabrikatörlerine kiralarak paralarını peşin almıştır. Zamanla fiyatlarının düşmesi üzerine önceki senelerden kiraladıkları zeytinliklerden zarar gören fabrikatörler, köylünün yeniden kiralama teklifini isteksiz karşılamıştır. Ancak paraya ihtiyacı bulunan çiftçiler zeytinliklerini ucuza satmak zorunda kalmıştır. Sonuç itibarıyla önceleri iki ile dört yıl olan kiralama süresi on yıla çıkmıştır. Üretici aldığı parayı hemen harcadığı için de tekrar ağır şartlarla borçlanarak zeytinliklerini yavaş yavaş elden çıkarmak zorunda kalmıştır.⁵⁵

Bu dönemde finansman sıkıntısıyla birlikte vergilerin ağırlığının da çiftçileri sıkıntıya soktuğunu, 1931’de toplanan Birinci Ziraat Kongresinde Ragıp Ziya Bey tarafından “zeytinciliğimiz” başlığı adı altında sunulan “zeytinciliğin terakkisine müteallik tedbirler” konulu bir rapordan anlıyoruz. Bu rapora göre, ülkenin zeytin çevreleri gezilip herhangi bir çiftçi ile temas edildiğinde, ilk duyulacak şikâyet vergilerin ağırlığıdır. Zeytinciler arazi vergisi olarak ağaç başına 20 kuruş, derciye parası adıyla 5 kuruş, muamele vergisi ismiyle %6, tayyare ianesi olarak da %1 vergi ödemektedir. Bunların dışında tarik ve maarif vergileriyle benzeri bir iki vergi

⁵³ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 20-21.

⁵⁴ Zeytinyağı ihracatında kullanılan galvanizli bidonlarla ilgili düzenleme için Bk. “Zeytinyağı Bidonları”, *Savaş*, 5 Teşrinievvel 1934, s. 1.

⁵⁵ Tökin, *age*, s. 148; Türkiye’nin en yoğun zeytincilik çevreleri arasında bulunan Edremit Körfezi hakkında bilgi almak için Bk. Ragıp Ziya Mağden, *Ağaççılık ve Fidancılık*, Ankara, 1933, s. 5.

daha yer almaktadır. Bu suretle vergi yükünden şikâyet eden zeytinci, bilhassa muamele vergisinden oldukça muzdariptir.⁵⁶

Zeytinciliğin gelişimini engelleyen sorunlar Türkiye’nin dünyada zeytinyağı üretiminde istenen noktaya gelmesine de ket vurmuştur. 1931 yılı itibarıyla dünya zeytinyağı üretiminde %41 oranıyla İspanya ilk sırada yer alırken, bunu %28 ile İtalya, %13,1 ile Yunanistan %5,7 ile Portekiz, %3,9 ile Tunus ve %3,6 oranıyla Türkiye takip etmiştir. Bu rakamlardan dünya zeytinyağı üretiminde Türkiye’nin altıncı sıraya yerleştiği görülmektedir.⁵⁷

Öte yandan Atatürk döneminin sonlarına doğru Türkiye’de 88’i Balıkesir, 24’ü Aydın, 18’i Manisa, 16’sı da Bursa’da olmak üzere toplamda 182 hidrolik presli yağ imalathanesi faaliyette bulunmuştur. Bunlara ilave olarak 122’si Muğla, 111’i Çanakkale, 106’sı Bursa ve 92’side Gaziantep’te olmak üzere toplamda 624 adet el mengeneli yağ imalathanesi hizmet vermiştir. Ayrıca üçü İzmir, ikisi Balıkesir, biri Bursa biri de Muğla’da olmak üzere 7 pirina fabrikası; ikisi İstanbul, ikisi İzmir, biri de Bursa’da olmak üzere beş zeytinyağı arıtım fabrikası işletilmiştir.⁵⁸

3. Zeytin ve Zeytinyağı Ticareti

Atatürk döneminde zeytin ve zeytinyağı üretiminin yanı sıra ticaretine de önem verilmiştir. Milli Mücadele’nin zaferle kazanılmasından sonra yıkıma uğramış bir ülkenin inşa edilip bayındır hale gelmesinde sermayeye gereksinim duyulması, zeytinyağı gibi ürünlere gereken hassasiyetin gösterilmesini zaruri kılmıştır. Bu sebeple ülkenin verimli topraklarından elde edilen bu ürünün dış ülkelere ihracatından 1923’te 986.000, 1924’te 458.000 ve 1925’te de 6.810.000 liralık bir gelir temin edilmiştir.⁵⁹

Bu dönemde dış ülkelere salamura zeytin ihracatı da gerçekleştirilmiştir. 1928 yılında başta Romanya ve Rusya olmak üzere Almanya, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Yunanistan, Filistin, Hicaz, Suriye, Mısır ve Brezilya gibi ülkelere yapılan 1.916.726 kg salamura zeytin ihracatından 523.547 liralık bir gelir elde edilmiştir. 1929 yılında farklı ülkelere gerçekleştirilen 1.345.767 kg salamura zeytin ihracatından elde edilen gelir ise 321.056 lira olarak tespit edilmiştir.⁶⁰

Dış ülkelere ihraç edilen zeytinin ağaçlarının bulunduğu arazilerin devlete gider ve gelirleri de olmuştur. 1927 yılı bütçesi içerisinde yer alan zeytinlik, orman ve maden arazisi geliri 225.000 lira, zeytinlik, orman ve vakıf arazi masrafları ise 70.000 lira olarak öngörülmüştür.⁶¹

⁵⁶ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, C. 1, Ankara, 1931, s. 752.

⁵⁷ İktisat Vekâleti Sanayi Umum Müdürlüğü, *age*, s. 5.

⁵⁸ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 11; 1933 yılında Türkiye’de zeytinyağı fabrika ve imalathaneleri hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bk. Büyük Erkânıharbiye Coğrafya Encümeni, *Adalar Denizi Havzası Coğrafyası, Ziraî İktisadî*, C. 2, Büyük Erkânıharbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1933, s. 85-101.

⁵⁹ İGM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, s. 251; Yurtoğlu, *age*, s. 475; Zeytin ve zeytinyağı türü ürünlerin ihracatında kullanılan varillerin gümrük vergisinden muaf tutulması hakkındaki belge için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 13-22-16, Tarih: 12.04.1925; Cumhuriyetin ilanından iki yıl sonra 1925 yılında zeytin üretimi 156.000 ton civarında gerçekleşmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 45.

⁶⁰ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 8; Atatürk döneminde yerli üretimin korunması maksadıyla dış ülkelerden ithal edilen bir kısım yağların vergi oranlarında artırıma da gidilmiştir. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1/354 Numaralı Gümrük Tarife Kanunu Lâyihası ve Muhtelit Encümen Mazbatası ile Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 3, Toplantı: 2, C. 12, 01.06.1929, S. Sayısı: 185, s. 20; Zeytinyağından alınan muamele vergisinin kaldırılmasıyla ilgili yapılan çalışmalar için Bk. “Muamele Vergisinin İlgası İçin BMM Riyasetine Müracaat Edildi”, *Milliyet*, 4 Teşrinievvel 1930, s. 2; “Zeytinyağının Muamele Vergisi”, *Son Posta*, 15 Teşrinievvel 1930, s. 2; “Zeytinyağı Fabrikatörlerinin İstidatı”, *Vakit*, 11 Teşrinievvel 1930, s. 5.

⁶¹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: 4, C. 32, 26 Mayıs 1927, s. 513-515; Yurtoğlu, *age*, s. 476; Ezine’nin Adatepe ve Nusretli köylerinden ayrılan Rumlardan kalan zeytin ağaçlarının satışına dair Kararname suretleriyle ilgili bilgi almak için Bk. BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 23-10-12, Tarih: 16.02.1927; BCA, Yer Bilgisi: 272-0-0-12/ 52-118-1, Tarih: 10.03.1927.

Öte yandan İzmir yöresinde terkedilmiş ve işe yaramaz durumda bulunan zeytinlik ve bağlardan kullanılmayanların harap olmaması için dört yıl süreyle ürün verecek düzeye getirildikten sonra imar edenlere pazarlıkla ve belirli bir ücret karşılığında mülk halde verilmesi, Bakanlar Kurulunun 4 Ekim 1931 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.⁶²

Zeytinliklerin imar edilmesi yolunda yapılan çalışmalarla gelirlerin artırılması da hedeflenmiştir. İzmir Milletvekili Halil Menteşe 1932 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden söz alarak zeytin gelirinin artırılmasıyla ilgili bilgiler vermiştir. Menteşe'ye göre, 1929 Dünya Ekonomik Krizi Türkiye'de sıkıntılı bir süreci başlatmış olup Avrupalı uzmanların yardımıyla zeytin ağaçlarının bakımı gerçekleştirildiğinde zeytinyağı üretimi 70 milyon okkaya yükseltilecektir. Bu rakam aynı zamanda 15.000.000 liralık bir ek gelir anlamına gelmektedir.⁶³

Atatürk Dönemi'nde zeytinyağı gelirinin artırılmasının yanı sıra vakıf zeytinlerine de önem verilmiştir. Edremit, İzmir ve Aydın civarındaki kişilerin bahçelerinde yer alan vakfa ait birer, üçer ağaçtan ibaret zeytinlerin imar ve bakımı elvermediğinden yararlanılamadığı, açık artırma yoluyla elden çıkarılmasının da imkânı olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle adı geçen zeytinlerin *Müzayede*, *Münakaşa* ve *İhalât Kanunun* 18. maddesinin Z fıkrasına uygun pazarlıkla satılmasına, Bakanlar Kurulunun 19 Temmuz 1932 tarihli toplantısında izin verilmiştir.⁶⁴

Yine isteklisi çıkıncaya kadar depo ettirilen vakfa ait 1932 yılı mahsulünden iki yüz küsur bin okka zeytinyağıyla bir miktar posanın, fiyatların yükselmesi nedeniyle satılabileceği anlaşılmıştır. Ancak dış ülkelerdeki tüccarlar zaman zaman yetkili göndererek bu zeytinyağlarını satın aldıklarından, bunların müzayede suretiyle elden çıkarılması mümkün görülmemiş, uygun bir fiyatla isteklisi çıktığı zaman satılması için 15 Haziran 1933 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında Vakıflar Genel Müdürlüğüne izin verilmiştir.⁶⁵

Vakıflar Genel Müdürlüğünden gönderilen tezkerede arttırma ile satılması mümkün görülmeyen zeytin mahsulünün bir önceki yıl olduğu gibi 1933 yılında da kısmen veya tamamen ağaç üzerinde pazarlıkla elden çıkarılması veya bu işin emaneten idaresi düşünülmüştür. Emanet suretiyle toplatıldığı takdirde zeytinlerin tane veya yağ olarak toptan ya da perakende pazarlıkla satılması amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğüne yetki verilmesi konusunda bir karara varılması istenmiştir. Durum 5 Kasım 1933 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülmüş, zeytini toplama ve satma işinin pazarlıkla yürütülmesi için adı geçen kuruma yetki verilmesi kabul edilmiştir.⁶⁶

Bu arada Gaziantep'teki kişilerin tarla, bağ, bahçe ve zeytinlikleri içinde bulunan vakıflara ait zeytin ağaçlarının da 19 Temmuz 1932 tarih ve 13153 sayılı Kararname hükmüne tabi tutulması, 7 Mart 1934'te Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir.⁶⁷

Vakıf zeytinliklerine önem verildiği süreçte 1929 yılının sonlarına doğru dünyada ortaya çıkan ekonomik kriz ülke ekonomilerini adeta felce uğratmıştır. Bu krizle birlikte zeytin ve zeytinyağı fiyatlarında da büyük düşüşler yaşanmıştır. 1934 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Maliye Bakanı

⁶² BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 23-69-15, Tarih: 04.10.1931; Kocaeli Müftülüğüne gönderilen zeytinyağının teslim alındığı ve ödenek havalesi isteğiyle ilgili belge için Bk. Yer Bilgisi: 51-0-0-0/ 8-69-30, Tarih: 01.11.1929.

⁶³ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 20.06.1932, s. 191-192; Halil Menteşe'nin Mahsuldar ve Yabancı Zeytin Ağaçlarının Aşılınması ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı hakkında yapılan TBMM görüşmelerinde sarf ettiği ifadelerle benzer sözler için ayrıca Bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 4, C. 29, 23.01.1939, s. 131-132.

⁶⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 30-54-10, Tarih: 19.07.1932; 661 sayılı *Müzayede, Münakaşa ve İhalât Kanununun* 18. maddesinin Z fıkrası için Bk. *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 22.04.1925, s. 289; *Resmi Gazete*, S. 97, 28 Nisan 1925.

⁶⁵ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 37-46-8, Tarih: 15.06.1933.

⁶⁶ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 40-79-19, Tarih: 05.11.1933.

⁶⁷ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 43-12-20, Tarih: 07.03.1934.

Fuat Ağralı’nın TBMM kürsüsünden yaptığı açıklamalara göre, ekonomik krizin başladığı sıralarda 54 kuruş olan zeytinyağı fiyatı 1932 yılında 22 kuruşa kadar gerilemiştir.⁶⁸

Ülkede zaman zaman yaşanan fiyat dalgalanmalarına rağmen zeytinyağı tüketimine devam edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından 1935’e kadar olan süreçte Türkiye’de yılda ortalama 14.000 ton zeytinyağı tüketilmiştir. Yemeklik olarak kullanılan yağların büyük bölümü %5-8, az bir kısmı ise %1-5 oranında asit ihtiva etmiştir. Sanayide kullanılan yağlar ise %5-8’den fazla asit içermiştir. Ekstra tipte yemeklik yağ Ayvalık’tan 45 kuruşa, sanayide kullanılan yağ da 36-38 kuruşa temin edilmiştir. Yerli zeytinyağının maliyet fiyatının yükselmesinde, zeytinlerin randıman düşüklüğü, mahsulün yıldan yıla farklılık göstermesi ve üretim dağınıklığı etkili olmuştur.⁶⁹

Türkiye’de üretilen zeytinyağlarından %27’si ülke içerisinde yemeklik halde, %35,1’i sabun ve diğer sanayi alanlarında kullanılırken, %37,9’u ise ihraç edilmiştir. İhracat maddelerinden olan zeytinyağının %75-85’i, %5-8 oranında asidi ihtiva eden lampant yağ (ham yağ) adı altında Fransa, İtalya ve Yunanistan’a ihraç edilmiştir. Dünya zeytinyağı piyasasına yemeklik yağ ihracatı oldukça sınırlı kalmıştır. Bu yağların başlıca alıcıları İngiltere, Almanya, Rusya ve Romanya’dır. Türkiye’de zeytinyağı üreten fabrikalar el ile çalışan mengenerin yanı sıra hidrolik preseler (su cenderesi) ve motor veya gaz gücü ile çalışanlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Mengene ile yağ çıkarma usulü, hidrolik prese ile çalışan yağ fabrikalarına göre daha ilkel ve basit olarak görülmüştür. Bununla birlikte her iki grup da, eski Yunanlıların benimsediği bir yöntem olan sıcak suyla basınç uygulayarak yağ çıkarmıştır. Türkiye’nin bazı yörelerinde el ve ayakla çiğnenmek suretiyle yağ çıkarma usulleri de bulunmaktadır. Mengene ve fabrikaların teknik bilgi ve esaslar dâhilinde kurulup işletilememesi, üretilen yağların dış pazarlara girmesine engel teşkil etmiştir. Bu nedenle ülkede zeytinyağı sanayisinin hızla modernleştirilmesi zorunlu hale gelmiştir.⁷⁰

Üretim imkânlarının geriliği zeytinyağına olan rağbeti zora sokarken, zeytinin ihracına ket vurmamıştır. Türkiye’den zeytin sevk edilen başlıca devletler Almanya, İtalya, Bulgaristan, ABD, Romanya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Rusya, Brezilya, Suriye ve Filistin’dir.⁷¹ Ayrıca 1931 yılında dış ülkelere yapılan zeytinyağı ihracatı 18.000 ton iken 1932’de bu rakam 2.467, 1933’te 14.181, 1934’te 7.710 ve 1935’te ise 6.677 ton olmuştur.⁷²

Zeytinyağı ihracına Hatay’ın da katkı sağladığı bilinmektedir. Türkiye’nin eskiden beri zeytincilikle uğraşan çevrelerinden biri haline gelen Hatay’ın zeytinyağlarının verimi düşük, asit

⁶⁸ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 3, C. 22, 27.05.1934, s. 313; Yurtoğlu, *agm* s. 478; Bu dönemde zeytinyağı sanayisinin genel durumu hakkında bilgi almak için Bk. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar*, Haz. Derviş Kılınçkaya, C. 1, Bildiren Yayıncılık, 2. Basım, Ankara, 2003, s. 394-396; 1929 Krizinin çeşitli ülkelerin finans ve ekonomik verilerine yansımaları ile ilgili bilgi almak için Bk. İsmail Hüsrev Tökin, “Ham Madde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri”, *Kadro*, S. 1, Yıl: Ocak 1932, s. 10-15.

⁶⁹ İktisat Vekâleti Sanayi Umum Müdürlüğü, *age*, s. 6; 19 Kasım 1936 tarihli İzmir zeytinyağı fiyatları için Bk. “Dünkü Borsa Haberleri”, *Halkın Sesi*, 20 İkinci Teşrin 1936, s. 4.

⁷⁰ Ziraat Vekâleti, *age*, s. 10; İsfendiyar Esat Kadaster, *Hayvan Yemi Bakımından Zeytin Küspesi Üzerinde Araştırmalar*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1938, s. 8-9; Walker D. Hines vd., *Türkiye’nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, Kitap: 2, C. 3-4, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936, s. 117-118.

⁷¹ Yazman, *agm*, s. 7; Ziraat ve Ticaret Gazetesi, s. 535; Rusya’ya satılan mahsullerin ihracat sorununun çözülememesi, 1928 yılında üreticiden 42-45 kuruşa alınan zeytinlerin 1929’da 18 kuruşa gerilemesine yol açmıştır. Konunun ayrıntısı için Bk. “Rusya’ya İhracat İşi Hala Halledilemedi”, *Cumhuriyet*, 29 Kânunuevvel 1929, s. 2.

⁷² Ekrem, *agm*, s. 3; İhracat ürünlerinden olan zeytinyağının 1934 yılının Eylül ayındaki piyasası hakkında bilgi almak için Bk. “Türkofis Haftalık Servisi”, *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Birinci Teşrin 1934, s. 4.

oranı ise yüksek olmuştur. 1938 yılında 1.120.000 aşılı ağaçtan temin edilen 11.700 ton zeytin ile 3.500 ton zeytinyağından İtalya'ya satılan zeytinyağı miktarı 2.225 tonu bulmuştur.⁷³

Bu dönemde sıkı tedbirler nedeniyle zeytin ve zeytinyağı gereksinimini İtalya'dan karşılayamayan ülkelerin ihtiyaçlarını Türkiye'den temin etme ve piyasalarda Türk zeytinyağı ürünlerini tanıtabilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle mevcut fabrikalarda arıtıldıktan sonra tekrar ihracı için dış ülkelere getirilecek *Pulped Olive* ile ham zeytinyağının 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu'nun 14. maddesine göre kabulü ve geçici olarak ithaline, Bakanlar Kurulunun 25 Mart 1936 tarihli toplantısında izin verilmiştir.⁷⁴

Zeytinyağı ihracatın yanı sıra ilerleyen süreçte zeytin tüccarlarının birlikler ihdas etmesine dönük olarak da çaba sarf edilmiştir. 09.06.1936 tarih ve 3018 sayılı *Ticarette Tağşişin Meni ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki 1705 Numaralı Kanuna Ek Kanunun* 7. maddesi uyarınca, 1 Ocak 1940 tarihi itibarıyla Türkiye'de Edremit, Ayvalık ve İzmir tüccarlarının da katılımıyla *Zeytinyağcılar Birliği* meydana getirilmiştir.⁷⁵

Bu kanunun yedinci maddesi uyarınca, hükümet gerekli gördüğü yerlerde belirli ürünlerin dış ülkelere satışıyla ilgili ruhsatlı tüccarlardan birlikler ihdas etme hakkına sahiptir. Bu nedenle her tacirin, çevresinde teşkil edilen birliğe katılabilme imkânı vardır. Bu birliklerin idare şekilleri ve teşkilâtıyla kontrol biçimlerini gösteren statüleri, uzman kişilerin görüşleri gereğince İktisat Bakanlığınca tanzim edilerek Bakanlar Kurulunca tasdik edilmiştir. Statülerde azaların birlikten atılmasını gerektiren nedenler ayrıca belirtilmiş, üye bulunmayan tüccarların da, birliğin mallarını dış ülkelere satamayacakları tespit edilmiştir.⁷⁶ Tüccarların örgütlenmeleri fiyat spekülasyonlarını önlediği gibi bilhassa Ege çevresinden yoğun olarak elde edilen zeytinyağının ihracatını da kolaylaştırmıştır.

Tablo 6'da 1924 ile 1935 yılları arasında Ege çevresinin zeytinyağı ihracat miktarları gösterilmiştir.

Tablo 6. Ege Çevresi Zeytinyağı İhracatı (1924-1935)

Yıllar	Zeytinyağı İhracatı (Ton)
1924	175
1925	10.697
1926	743
1927	13.709
1928	2.399
1929	7.232
1930	6.545

⁷³ Ali Enver Toksoy, "Hatay'da Endüstri Hareketleri", *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci Teşrin 1940, s. 6.

⁷⁴ BCA, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 63-23-2, Tarih: 25.03.1936; 1499 sayılı *Gümrük Tarifesi Kanununun* 14. maddesi için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 7, 08.06.1929, s. 827; *Resmî Gazete*, S. 1230, 1 Temmuz 1929.

⁷⁵ Servet Bergin, "İhracat Birlikleri", *İktisadi Yürüyüş*, S. 2, Yıl: 1, 1 İkinci Kanun, s. 9; İzmir Ticaret ve Zahire Borsasından zeytinyağı piyasasıyla ilgili bilgi almak için Bk. *Aydın*, 8 Birinci Teşrin 1937, s. 3.

⁷⁶ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 09.06.1936, s. 918-919; *Resmî Gazete*, S. 3330, 15 Haziran 1936; Yurtoğlu, *agm*, s. 479-480; Zeytin ihraç edip de bazı gıda maddelerini ithal etmeyi üstlenen ancak bunları gerçekleştirmeyen İlyas Hristidis'in aleyhine açılan dava, adı geçen şahsın İzmir'in kurtuluşu ardından Atina'ya kaçması ve oradaki adresinin de belirlenememesi yüzünden düşmüştür. BCA, Yer Bilgisi: 30-11-1-0/ 116-35-11, Tarih: 02.11.1937.

1931	17.068
1932	2.209
1933	12.730
1934	7.331
1935	8.111

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, s. 209; İGM, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s. 231.

Tablo 6’ya göre, 1924’ten 1935’e kadar olan 12 yıllık dönemde Ege çevresinde zeytinyağı ihracatı bir yıl düşük bir yılda yüksek düzeyde olmak üzere istikrarsız bir seyir takip etmiştir. 1924 yılında 175 tonla en düşük seviyeyi gören zeytinyağı ihracatı, 1931 yılında 17.068 ton ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. Böylece 1924’ten 1935’e kadar olan 12 yıllık süreçte Ege çevresinden yurtdışına toplamda 88.949 ton zeytinyağı ihracatı gerçekleştirilmiştir.

Ege çevresinden yurt dışına sevk edilen zeytinyağı miktarıyla birlikte Türkiye’den dış ülkelere yapılan satış tutarı da önemli miktara ulaşmıştır.

Tablo 7’de 1925 ile 1938 yılları arasında dış ülkelere yapılan zeytinyağı ihracatı tutarları gösterilmiştir.

Tablo 7. Türkiye’den Dış Ülkelere Yapılan Zeytinyağı İhracatı Tutarları (1925-1938)

Yıllar	Almanya (TL)	ABD (TL)	Fransa (TL)	İngiltere (TL)	İspanya (TL)	İtalya (TL)	Yunanistan (TL)	Diğer Ülkeler (TL)	Toplam (TL)
1925	37.000	52.000	778.000	706.000	-	4.791.000	92	354.000	6.810.000
1926	3.000	2.000	93.000	46.000	-	336.000	1	200.000	681.000
1927	38.000	8.000	777.000	586.000	-	5.894.000	74	286.000	7.663.000
1928	-	1.000	43.000	-	150.000	997.000	1.000	129.000	1.321.000
1929	21.000	196.000	549.000	681.000	14.000	6.940	100.000	177.000	8.678.000
1930	148.000	1.000	90.000	71.000	-	1.404.000	14.000	115.000	1.843.000
1931	28.000	35.000	460.000	80.000	-	5.221.000	42.000	245.000	6.111.000
1932	-	-	1.000	5.000	-	477.000	10.000	280.000	773.000
1933	-	1.000	119.000	34.000	-	2.982.000	-	306.000	3.442.000
1934	-	23.000	7.000	109.000	-	1.483.000	92.000	225.000	1.939.000
1935	106.000	5.000	-	154.000	-	1.467.000	11.000	86.000	1.829.000
1936	200.000	-	-	-	-	65.000	-	56.000	321.000
1937	372.000	2.000	28.000	666.000	-	418.000	-	137.000	1.623.000
1938	7.000	-	13.000	157.000	-	720.000	-	625.000	1.522.000

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, s. 232; İGM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, s. 245; İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, s. 279; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı, 1939-1940*, s. 168.

Tablo 7’ye göre, 1925 yılından 1938’e kadar olan süreçte Türkiye’den dış ülkelere yapılan zeytinyağı ihracatında 26.261.940 lira ile İtalya ilk sırada yer alırken, bunu 3.295.000 lira ile İngiltere, 3.221.000 lira ile diğer ülkeler, 2.958.000 lira ile Fransa, 960.000 lira ile Almanya,

326.000 lira ile ABD, 270.167 lira ile Yunanistan ve 164.000 lira ile İspanya izlemiştir. Bu rakamlardan 1925'den 1938'e kadar olan 14 yıllık dönemde sadece İtalya'ya yapılan zeytinyağı ihracatının yukarıda adı geçen ülke ve diğer ülkelere gerçekleştirilen ihracatın iki katından fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8'de 1923 ile 1938 yılları arasındaki zeytinyağı ihracat tutarlarıyla bu tutarların genel ihracata oranı verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye'de Zeytinyağı İhracatı (1923-1938)

Yıllar	İhracat Tutarı (Lira)	Genel İhracat (Lira)	Zeytinyağı İhracatının Genel İhracat Tutarına Oranı (%)
1923	986.000	84.651.190	1,16
1924	458.000	158.867.958	0,28
1925	6.810.000	192.428.196	3,54
1926	681.000	186.422.755	0,36
1927	7.663.000	158.420.998	4,84
1928	1.321.000	173.537.489	0,76
1929	8.678.000	155.214.071	5,60
1930	1.843.000	151.454.371	1,22
1931	6.111.000	127.274.807	4,80
1932	773.000	101.301.355	0,76
1933	3.442.000	96.161.855	3,60
1934	1.939.000	92.149.094	2,10
1935	1.829.000	95.861.137	1,90
1936	321.000	117.733.153	0,27
1937	1.623.000	137.983.551	1,18
1938	1.522.000	144.946.511	1,05

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, s. 265, 279; İGM, *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, s. 357, 371; *İktisat Vekâleti Türkofis Aylık Bülten*, S. 16, Yıl: 2, Eylül 1938, s. 84; Şevket Raşit Hatipoğlu, "Türkiye İktisadiyatında Ziraat", *Dönüm*, S. 1, Yıl: Haziran 1932, s. 9; Selim Sabit Aykut, "Türkiye'de Ziraat", *İktisadî ve İçtimai Türkiye*, C. 2, İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s. 172.

Tablo 8'e göre, 1923 ile 1938 yılları arasında Türkiye'den dış ülkelere yapılan zeytinyağı ihracatının tutarlarıyla bunların genel ihracata oranında istikrarsız bir seyir takip edilmektedir. Buna göre 1923'te 986.000 lira olan zeytinyağı ihracatı 536.000 lira artışla 1938'de 1.522.000 liraya, 84.651.190 lira olan genel ihracat tutarı 60.295.321 lira artışla 1938'de 144.946.511 liraya yükselmiştir. Böylece 1923'ten 1938'e kadar olan süreçte zeytinyağı ihracatında %54,36, genel ihracat tutarında ise %71, 22 oranında bir artış gerçekleştirilmiştir.

Aynı dönemde zeytinyağı ihracatının genel ihracat tutarına oranı 1936 yılında en düşük rakamla %0,27'yi gösterirken 1929'da %5,60 ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. İhracat

rakamlarının istikrarsız bir seyir takibinde 1929 Dünya Ekonomik Krizinin de etkili olduğu bilinmektedir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ardından savaştan çıkmış ve geri kalmış, ekonomisinin temeli ziraat olan bir ülkenin ileri bir seviye taşınması için gelir kaynaklarını artırmak amacıyla Atatürk tarafından tarımsal üretime önem verildiği bilinmektedir. Tarım mahsulleri arasında da belirli bir paya sahip zeytin ve zeytinyağına özen gösterildiği yapılan üretim ve ticaret faaliyetlerinden anlaşılmaktadır.

Atatürk döneminde zeytin ve zeytinyağı politikasının geliştirilmesi amacıyla ilk etapta kanuni boşlukları gidermek ve üretim ve ticareti artırmak amacıyla bir kısım yasal düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Bu düzenlemeler sayesinde ülkede yapılan zeytin ziraatı ve zeytinyağı imalatının daha rasyonel hale getirilerek bunların verimli bir şekilde ekonomiye destek sağlanmasının önü açılmıştır.

Bu dönemde başta Ege bölgesinde Ayvalık, Edremit ve Burhaniye olmak üzere Akdeniz ve Marmara’nın birçok yöresinde zeytin üretimini artırmak için çaba sarf edildiği görülmektedir. Zeytinyağı üretiminin esasını oluşturan zeytinin veriminin yükseltilmesinde yabancı uzmanlara ihtiyaç bulunması, bunların ülkeye davet edilmesi sonucunu da ortaya koymuştur. Bu uzmanların rehberliğinde üretime destek sağlanmasına rağmen 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye’yi etkisi altına alması, zeytin ve zeytinyağı talebini azaltarak stokların artmasına neden olmuştur. Bu durumun, zeytincilikle geçinen çiftçileri ekonomik yönden sıkıntıya sokması, Ekonomi Bakanlığının devlet kurumlarını daha fazla zeytin ve zeytinyağı tüketmesini teşvik etmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca piyasada alıcı bulamayan ürünlerin üreticilerin elinde kalması, bunların çiftçiler tarafından daha fazla tüketilmesini de sağlamıştır.

Atatürk döneminde zeytinyağı elde etmek için çeşitli niteliklerde yağ üretim işletmelerinin de devreye sokulduğu bilinmektedir. Bu dönemde ülkenin Ege ve Marmara bölgelerinde 182 adet hidrolik presli üretim tesisi işletilerek zeytinyağı imalatı gerçekleştirilmiştir. Bunlara ilaveten Gaziantep yöresi de dâhil aynı bölgelerde, toplamda 624 adet el mengeneli yağ imalathanesi hizmet vermiştir. Dahası İzmir, Balıkesir, Bursa ve Muğla’da yedi pirina fabrikası ve yine İstanbul, İzmir ve Bursa’da beş zeytinyağı arıtım fabrikası, üretim faaliyetlerini yerine getirmiştir. Bu sayede binlerce ton zeytinyağının piyasaya sürülmesi, bir yandan tüketim ve ihracatın önünü açarken öbür yandan ülkenin bölge ekonomilerinde canlanma meydana getirmiştir.

Salamura, yağ ve sabun halde tüketilen zeytinlerin üretim fazlası bulunanların başta İtalya, İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere yurt dışına ihraç edildiği ve bunlara ilişkin ihracat gelirinin Cumhuriyetin ilk üç yılında sekiz milyon liranın üzerine çıktığı görülmektedir. Bu gelirin ülkenin kalkınma hedeflerine belli ölçüde katkı sağladığı bilinmektedir.

Atatürk döneminde zeytinyağı ihracat tutarıyla genel ihracat meblağında yıldan yıla bir istikrarsızlık söz konusu olmasına rağmen 1923’ten 1938’e kadar olan süreçte adı geçen yağın dış ülkelere satışında %54,36, genel ihracat tutarında ise %71,22 oranında bir artış yaşanmıştır. Aynı dönemde gerçekleştirilen toplam 2.174.408.491 liralık genel ihracatın 46.000.000 lirasının zeytinyağı üretimine ait olduğu bilinmektedir. Bu toplamardan zeytinyağı ihracatının genel ihracata oranının ortalama %2,11 olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç itibarıyla insanın gıda ihtiyacını karşılayıp sağlığını desteklemesi, zeytin ve zeytinyağı, kullanımını artırmıştır. Böylece tüketimiyle milyonlarca insana yararı bulunan zeytin ve zeytinyağının, üretim ve ticaretiyle de gelir temin edip yabancı ülkelere satışının gerçekleştirilmesi, Türk ekonomisine katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

BAŞKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

BCA, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 7-42-25, Tarih: 04.04.1925.

- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 13-22-16, Tarih: 12.04.1925.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 13-22-18, Tarih: 12.04.1925.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 193-319-3, Tarih: 06.06.1926.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-1/ 23-10-12, Tarih: 16.02.1927.
- _____, Yer Bilgisi: 272-0-0-12/ 52-118-1, Tarih: 10.03.1927.
- _____, Yer Bilgisi: 51-0-0-0/ 8-69-30, Tarih: 01.11.1929.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 13-52-12, Tarih: 24.07.1930.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 23-68-17, Tarih: 04.10.1931.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 23-69-15, Tarih: 04.10.1931.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 166-154-2, Tarih: 15.12.1931.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 184-266-10, Tarih: 14.01.1932.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 120-852-4, Tarih: 09.05.1932.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 30-54-10, Tarih: 19.07.1932.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 32-71-20, Tarih: 21.11.1932.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 37-46-8, Tarih: 15.06.1933.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 40-79-19, Tarih: 05.11.1933.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 43-12-19, Tarih: 07.03.1934.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 43-12-20, Tarih: 07.03.1934.
- _____, Yer Bilgisi: 30-10-0-0/ 120-855-1, Tarih: 30.04.1934.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 63-23-2, Tarih: 25.03.1936.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 66-52-18, Tarih: 19.06.1936.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 71-9-19, Tarih: 02.02.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 74-38-10, Tarih: 07.05.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-18-1-2/ 78-76-15, Tarih: 26.08.1937.
- _____, Yer Bilgisi: 30-11-1-0/ 116-35-11, Tarih: 02.11.1937.

II. RESMİ YAYINLAR

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi ve Zabıt Ceridesi

- TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 2, 18.03.1924, s. 258-273.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 18.04.1925, s. 203.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, C. 3, 22.04.1925, s. 289.

- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 7, 08.06.1929, s. 827.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 3, C. 7, 10.06.1929, s. 974-976.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 4, C. 14, 22.12.1934, s. 345-346.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 08.06.1936, s. 837-874.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 16, 09.06.1936, s. 918-919.
- _____, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, C. 19, 26.01.1939, s. 149-151.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: 4, C. 32, 26 Mayıs 1927, s. 513-515.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1/354 Numaralı Gümrük Tarife Kanunu Lâyihası ve Muhtelit Encümen Mazbatası ile Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 3, Toplantı: 2, C. 12, 01.06.1929, S. Sayısı: 185, s. 20.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1930 Senesi Bütçesi Hakkında Umumî Mazbata, Dönem: 3, Toplantı: 3, C. 19, 17.05.1930, H-Cetveli, s. 69.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: Fevkalade C. 3, 14.07.1931, S. Sayısı: 50, H-Cetveli, s. 177.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 20.06.1932, s. 191-192.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1932 Senesi Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 1, C. 9, 20.06.1932, Sıra No: 156, H-Cetveli, TBMM Matbaası, 1932, s. 319.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, 1933 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 4, Toplantı: 2, C. 15, 15.05.1933, S. Sayısı: 165, H-Cetveli, TBMM Matbaası, Ankara, 1933, s. 138.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Toplantı: 3, C. 22, 27.05.1934, s. 313.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: F, C. 3, 22.05.1935, s. 161.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 1, C. 11, 25.05.1936, s. 160.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 18, 24.05.1937, s. 168.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 5, Toplantı: 3, C. 25, 23.05.1938, s. 171.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 4, C. 29, 23.01.1939, s. 131-132.
- _____, *Zabıt Ceridesi*, Masraf Bütçeleri, Dönem: 6, Toplantı: F, C. 2, 22.05.1939, s. 178.

B. Resmi Gazete

Resmi Gazete, S. 96, 23 Nisan 1925.

_____, S. 97, 28 Nisan 1925.

_____, S. 1217, 16 Haziran 1929.

_____, S. 1230, 1 Temmuz 1929.

_____, S. 2891, 27 Aralık 1934.

_____, S. 3330 15 Haziran 1936.

_____, S. 4126, 7 Şubat 1939.

C. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Yayınları

İGM, *İstatistik Yıllığı 1930*, s. 450.

_____, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, s. 251.

_____, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, s. 209.

_____, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s. 231.

_____, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, s. 171, 232.

_____, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, s. 180, 245.

_____, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, s. 214, 265, 279.

_____, *Küçük İstatistik Yıllığı, 1939-1940*, s. 168.

_____, *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, s. 357, 371.

DİE, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Haz. Tevfik Güran, Ankara, 1997, s. 202.

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. Dergiler

Dönüm (1932)

İktisadi Yürüyüş (1939-1944)

İktisat Vekâleti Türkofis Aylık Bülten (1938)

İktisat Vekâleti Türkofis Haftalık Enformasyon Bülteni (1938)

Kadro (1932)

Köye Doğru (1942)

Tomurcuk (1957)

Türkiye Ziraat Mecmuası (1953)

Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (2019)

Ziraat Gazetesi (1932)

Ziraat ve Ticaret Gazetesi (1945)

B. Gazeteler

Açıksöz

Akşam

Anadolu

Aydın
Cumhuriyet
Haber
Hâkimiyeti Milliye
Hakkın Sesi
Halkın Sesi
İkdam
İzmir Postası
Kurun
Milliyet
Savaş
Son Posta
Son Telgraf
Son Saat
Vakit
Tan

IV. KİTAPLAR

- BÜYÜK ERKÂNIHARBİYE COĞRAFYA ENCÜMENİ, *Anadolu Havzaları*, Büyük Erkânıharbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1933.
- _____, *Adalar Denizi Havzası Coğrafyası, Ziraî İktisadî*, C. 2, Büyük Erkânıharbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1933.
- ÇEÇEN, Kemal, *Zeytin Ağacı ve Gübre*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik TAO, Ankara, 1952.
- _____, *Zeytin Ağacı ve Budanması*, Akın Matbaacılık, Ankara, 1953.
- DİKMEN, Hamdi, MAĞDEN, Ragıp Ziya, *Zeytincilik Tekniği*, Ziraat Vekâleti Yayınları, Ankara, 1939.
- _____, *Hususî Meyvecilik*, İstanbul, 1944.
- DPT, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.
- HİNES, Walker D. vd., *Türkiye’nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, Kitap: 2, C. 3-4, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936.
- İKTİSAT VEKÂLETİ, *Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Sanayi Planı 1936*, TTK Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1988.
- KADASTER, İsfendiyar Esat, *Hayvan Yemi Bakımından Zeytin Küspesi Üzerinde Araştırmalar*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1938.
- MAĞDEN, Ragıp Ziya, *Ağaççılık ve Fidancılık*, Ankara, 1933.
- MARİNVCCİ, Mario, *Zeytin Budaması*, Çev. Ragıp Ziya Mağden, Akın Matbaası, Ankara, 1947.

- MİLLÎ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ, *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, C. 1, Ankara, 1931.
- _____, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Kararlar, Zabıtlar*, Haz. Derviş Kılınçkaya, C. 1, Bildiren Yayıncılık, 2. Basım, Ankara, 2003.
- TBMM, “Ziraat Sanatları Komisyonu Mazbatası”, *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası*, TBMM Matbaası, Ankara, 1938.
- TC SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, *50 Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara, 1973.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, *Türkiye’de Köy İktisadiyatı*, Haz. Korkut Boratav, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1990.
- YAZICIOĞLU, Turgut, *Türkiye’nin Nebati Yağ Zenginliği*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara, 1945.
- YURTOĞLU Nadir, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.
- ZİRAAT VEKÂLETİ, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 27, Ankara, 1938.

V. MAKALELER

- “Ağaçları Kurtarmak İçin”, *Tan*, 14 Temmuz 1935, s. 6.
- AYKUT, Selim Sabit, “Türkiye’de Ziraat”, *İktisadî ve İçtimai Türkiye*, C. 2, İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s. 171-173.
- AYSU, Reşat, “Zeytin Sineği”, *Tomurcuk*, C. 6, S. 6, Yıl: 6, Mart 1957, s. 15-19.
- BARLAS, Ferruh, “Bursa’da Zeytincilik”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 5, S. 100-104, Yıl: 1 Nisan 1944, s. 12/5.
- BERGİN, Servet, “İhracat Birlikleri”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 2, Yıl: 1, 1 İkinci Kanun 1940, s. 9, 12.
- BİLGÜTAY, Nejat, “Yurdun Zengin Bir Bölgesinden Bir Tetkik; Kilis Zeytinleri ve Tasirhaneleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 6, S. 64, Yıl: 3, 1 Ağustos 1942, s. 16, 21.
- “Bir Ecnebi İzmir’in İktisadi Vaziyetini Nasıl Anlatıyor”, *İkdam*, 26 Teşrinievvel 1929, s. 5.
- “Dünkü Borsa Haberleri”, *Halkın Sesi*, 20 İkinci Teşrin 1936, s. 4.
- EKREM, Nevzat, 1939 “Pirinacılık ve Pirina Yağı”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 1, Yıl: 1, 7 Birinci Kânun 1939, s. 2-3.
- _____, “Mağuş Zeytinyağları”, *İktisadi Yürüyüş*, S. 3, Yıl: 15, İkinci Kânun 1940, s. 3.
- “Gaziantep’te Mahsul Vaziyeti Bu Yıl Çok İyi”, *Haber*, 29 İlkteşrin 1935, s. 10.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit, “Türkiye İktisadiyatında Ziraat”, *Dönüm*, S. 1, Yıl: Haziran 1932, s. 6-9.
- İKTİSAT VEKÂLETİ SANAYİ UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, “Zeytinyağı Sanayi”, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 27, Ankara, 1938, s. 3-7.
- “İzmir’de Zeytinciliği İlerletmek İçin Neler Yapılmalı”, *Kurun*, 25 İkinci Teşrin 1934, s. 6.

- KURDAKUL, Necdet Salih, “Zeytin İşçilerinin Durumu”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 7, S. 164, Yıl: 7, 21 Ekim 1946, s. 3.
- “Muamele Vergisinin İlgası İçin BMM Riyasetine Müracaat Edildi”, *Milliyet*, 4 Teşrinievvel 1930, s. 2.
- TOKSOY, Ali Enver, “Hatay’da Endüstri Hareketleri”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 2, S. 21, Yıl: 1, 15 Birinci Teşrin 1940, s. 6-7.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, “Ham Madde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri”, *Kadro*, S. 1, Yıl: Ocak 1932, s. 10-15.
- “Türkofis Haftalık Servisi”, *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Birinci Teşrin 1934, s. 4.
- ÜZÜMERİ Ekrem, BECER Bahri, “Zeytinyağı”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1954, s. 266-268.
- ÜZÜMERİ, Ekrem, “Zeytin”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, 1954 s. 263-264.
- “Rusya’ya İhracat İş Hala Halledilemedi”, *Cumhuriyet*, 29 Kânunuevvel 1929, s. 2.
- YAZMAN, Selim Cavid, “Zeytinyağcılığımız”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 3, S. 28, Yıl: 2, 1 Şubat 1941, s. 7.
- “Yeni Zeytin Mahsulü Bu Yıl Üç Misli Bol ve Bereketlidir”, *Son Telgraf*, 5 Birinci teşrin 1937, s. 3.
- “Yunanistan’da Zeytin ve Zeytinyağı Durumu ve İhracatı”, *İktisat Vekâleti Türkofis Haftalık Enformasyon Bülteni*, S. 70, Yıl: 3, 10 Birinci Teşrin 1938, s. 16.
- YUND, Kerim, “Barış Ağacı: Zeytin ve Dolayısıyla”, *Türkiye Ziraat Mecmuası*, S. 3, Yıl: Temmuz 1953, s. 140-142.
- YURTOĞLU, Nadir, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ile Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1960)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, Bahar, 2019 s. 472-510.
- “Zeytin Bakım Teşkilatı”, *Anadolu*, 16 Kânunusani 1937, s. 2.
- “Zeytin Hastalığı”, *İzmir Postası*, 2 Teşrinievvel, 1934, s. 3.
- “Zeytin İstihsal Satış ve Kooperatifi”, *Akşam*, 16 Kasım 1934, s. 6.
- “Zeytin Pahalılaşacak mı”, *Son Saat*, 2 Teşrinievvel 1929, s. 3.
- “Zeytinyağı Bidonları”, *Savaş*, 5 Teşrinievvel 1934, s. 1.
- “Zeytinyağı Fabrikatörlerinin İstidası”, *Vakit*, 11 Teşrinievvel 1930, s. 5.
- “Zeytinyağının Muamele Vergisi”, *Son Posta*, 15 Teşrinievvel 1930, s. 2.
- ZİRAAT VEKÂLETİ, “Zeytinyağ ve Elaiotekni”, *Zeytincilik, Ziraat, İstihsal ve İhracat Vaziyeti*, Editör: Nizamettin Turgay, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, A Serisi, Takım 27, Ankara, 1938, s. 5-16.

VI. TEZLER

- DOĞAN, Faruk, *Osmanlı Devleti’nde Zeytinyağı (1800-1920)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

OKTAY, Dilşen, *Ege Bölgesinde Zeytinyağı Tüketiminin Artırılmasında Arz Zinciri Yönetiminin Olası Katkıları Üzerine Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2010.

SÖNMÜŞ; Abdulmusa, *Zeytinyağı Piyasasında Türkiye'nin Rekabet Gücü: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılmalı Ampirik Bir Analiz*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep, 2020.

VII. İNTERNET KAYNAKLARI

TBMM, Mahsuldar ve Yabani Zeytin Ağaçlarının Aşılması ve Zeytin Mahsullerinin İyileştirilmesi Hakkındaki Kanun Layihası ve Ziraat, İktisat ve Adliye Encümenleri Mazbataları, *3573 Sayılı Kanunun 31 No'lu Komisyon Raporu*, 10.05.1937,

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c029/tbmm05029018ss0031.pdf>,
Erişim Tarihi: 14.09.2021.

<https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210592/klazomenai-urla.html>: Erişim Tarihi: 15.09.2021.

Summary

The Republic of Turkey was born out of the ashes of the Ottoman Empire defeated and occupied by foreign armies during World War I. Atatürk focused on agricultural production and industrialization to prosper economically and to increase income sources. In this context, efforts were put to increase the yield of olive, which is one of the most significant agricultural products.

The Atatürk Era first witnessed legal regulations to enhance olive and olive oil policies. One of those regulations is Law No. 1528 on *Vaccination of Wild Trees*, which was adopted on 10 June 1929. This law allowed all provinces to vaccinate wild trees in a certain part of the land, while it left the vaccination of wild olives in state forests to the authority of the Ministry of Economy.

In this period, efforts were made to improve olive cultivation in the Mediterranean and Marmara regions, especially in Edremit, Ayvalık, and Burhaniye. Authorities invited foreign experts to Turkey to seek their knowledge and experience. Despite these efforts, the Great Depression in 1929 disrupted the olive and olive oil trade in Turkey. This economic depression put the Turkish olive farmers in a difficult situation. Therefore, the Ministry of Economy took measures to ensure that official institutions consume more olives and olive oil.

During the Atatürk Era, different production facilities were up and running to produce olive oil. One hundred and eighty-two hydraulic press oil production sites were operated in Marmara and Aegean to produce olive oil. In addition, 624 oil workshops with hand clamps were put into operation in the same regions, including Gaziantep. Moreover, there were seven pomace factories in Muğla, Balıkesir, Bursa and Izmir, and five olive oil refineries in Bursa, Izmir and Istanbul.

The factories producing olive oil in Turkey were classified into four: hand-operated, hydraulic presses (water presses), and those powered by engines or gas. Hand-operated pressing is more primitive than hydraulic pressing. However, both obtained oil by pressing with hot water, a method practiced by the ancient Greeks. In some regions, oil was produced by crushing with hands and feet. Turkey could not export olive oil to foreign markets because it could not technically establish and operate the presses and factories. Therefore, it deemed it necessary to modernize olive oil enterprises as soon as possible.

Of every 100 liters of olive oil produced in Turkey, 35 liters were used in soap and other industries, 27 liters were used for meals, and 38 liters were exported. Turkey sold 75-85% of its olive oil as lampant oil (crude oil) with 5-8% acid to Italy, France, and Greece. Turkey exported a limited amount of cooking oil, mainly to Germany, England, Romania, and Russia.

Olives were consumed in brine or used to produce oil and soap. The surplus was exported to Italy, England, France, and Germany. This export amounted to over eight million liras in the first three years of the Republic.